

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, οὔτε δεήθητι οὔτε δεήθητε (Μυστικές Εὐχές)

Παν. Δ. Παπαδημητρίου, PhD

γ' ἔκδοσις, 15/5/2026

«Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς» (Ἁγ. Γρηγόριος Νύσσης, 4^{ος} αἰ.)

Στὴν Ἐκκλησία Τελετάρχης εἶναι ὁ Διάκονος.¹ «Ὁ ρόλος τοῦ Διακόνου στή θεία λατρεία εἶναι μέ πολλή σοφία καθορισμένος. Ἐκτελεῖ χρέη τελετάρχου πρὸς δύο κατευθύνσεις [πολλάκις ταυτοχρόνως].² πρὸς τὸν Λαόν καὶ πρὸς τὸν Ἱερέα».³ Φυσικὰ ἀπουσία Διακόνου, σὲ Συλλειτουργοῦ, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς ἀναλαμβάνει (μέσα ἀπὸ τὸ Ἱερό) τὴν προσφώνηση (ἐκφώνηση) τῶν Εὐχῶν τοῦ Διακόνου.

Α. Τριῶν εἰδῶν Εὐχῆς στὴν Λειτουργία

Στὴν Θεία Λειτουργία ἔχουμε τριῶν εἰδῶν Εὐχῆς:

- α) **Κοινές⁴ Εὐχῆς διὰ Προσφωνήσεως** (ἐκφωνες,⁵ φωναχτές) **ὑπὸ τοῦ Διακόνου,**
- β) **Εὐχῆς Ἱερατικές** (μυστικές, ἄνευ μικροφῶνων,⁶ μέ μία ἐξαίρεση),
- γ) **Εὐχῆς Λαϊκές-Μοναχικές⁷** (ἐπίσης μυστικές,⁸ ὅπως καὶ οἱ Ἱερατικές).

¹ Οἱ Πατέρες ἔβαλαν τὸν ταπεινὸ (εὐχόμεσθε) Διάκονο Τελετάρχη στὴν θεία Λατρεία, γιὰ νὰ μὴν ὑπεραίρωνται οἱ Πρεσβύτεροι καὶ Ἐπίσκοποι.

² Τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν εἶναι δική μας προσθήκη-ἐπεξήγηση.

³ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Δ', Ἀποστ. Διακονία 1994, #482, σ. 263.

⁴ Κοινές, καὶ γιὰ τοὺς Ἱερεῖς καὶ γιὰ τοὺς Πιστοὺς.

⁵ Ἐπειδὴ μερικοὶ προσπαθοῦν τὰ τελευταῖα χρόνια νὰ ἀλλάξουν τὸ νόημα τῶν λέξεων, ὥστε διὰ τῆς μεθόδου «λήψεως τοῦ ζητουμένου» νὰ «ἀποδείξουν» τὴν θεωρία τους, ἐκφωνος σημαίνει μεγαλόφωνος, ἐκφωνέω = κραυγάζω ἰσχυρῶς, ξεφωνίζω, σύμφωνα μέ τὸ λεξικὸ Π.Χ. Δορμπαράκη. Σύμφωνα μέ τὸ λεξικὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἀποστολίδου (Σοφοκλή), στὰ λειτουργικά, ἐκφωνέω = to say aloud, of certain expressions said aloud by the priest, δηλ. ὀμιλῶ δυνατὰ, φωναχτὰ, [E.A. Sophocles, Greek Lexicon, New York, 1900, σ. 446].

⁶ Μέχρι πρὸ μερικῶν δεκαετιῶν δὲν ὑπῆρχε ρεῦμα (καὶ ἄρα οὔτε μικρόφωνα μεγάφωνα) σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Τὸ «ἠλεκτρικὸ» ρεῦμα πρωτο-ἤρθε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1889 γιὰ νὰ φωτίσει τὰ ἀνάκτορα, καὶ τὸ 1929 εἶχαν ἠλεκτροδοτηθεῖ 250 πόλεις μέχρι 5,000 κατοίκους. Στὶς ἐκκλησίες ἐν γένει, προφανῶς, ὅπως καὶ στὰ χωριά ἔφτασε πολὺ ἀργότερα. **Τὸ 1950, ὁ ἠλεκτροδοτούμενος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἦταν μόλις στό 50%. Τὸ μικρόφωνο, καὶ τὸ ψιθυριστὸ τὸ κάνει φωναχτό.**

⁷ Σὲ Ἱερεῖς Μονές· Εὐχῆς τῶν Μοναχῶν καὶ τῶν Γερόντων (Ἰωσήφ Ἡσυχαστοῦ, Παῖσιου Ἁγιορείτου, κ.ἄ.).

⁸ Μόνον ὁ Ἱεροψάλτης ἐκφώνων, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

Ἔχουμε πρῶτον, τὶς κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως (ἔκφωνες) Εὐχῆς, τὶς ὁποῖες ὁ Διάκονος, πάντοτε προσευχόμενος, στραμμένος πρὸς Ἀνατολάς,⁹ προσφωνεῖ («χῦμα») πρὸς τὸν Ἱερέα, καὶ πρὸς τὸν Πιστὸ Λαό. Ὅτι λέμε σήμερα Διακονικά, Εἰρηνικά, Συναπτές, Δεήσεις, ἢ Διακονικὲς αἰτήσεις/δεήσεις, τὸν 4ον αἰ. καὶ ἐνωρίτερον ἐλέγοντο Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ **ΙΘ' Κανὼν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (364 μ.Χ.)**.¹⁰ Καὶ μέχρι πρότινος ὁμως, τὰ Διακονικά Εὐχῆς λέγονταν (πρὶν ἢ δυτικότεροπῃ Λειτουργικῇ τάχα Ἀναγέννηση μονοπωλήσει τὸν ὄρο Εὐχῆς ἀποκλειστικὰ γιὰ τὶς Ἱερατικὲς Εὐχῆς), ὅπως π.χ. φαίνεται στὸ Ἱεροτελεστικὸν τοῦ Βογιατσῆ.¹¹ Εὐχῆς εἶναι ἢ κάθε αἴτησις χωριστά, ἀλλὰ Εὐχὴ εἶναι κυρίως τὸ σύνολο τῶν αἰτήσεων σὺν τὴν κατακλείδα στὸ τέλος.

Προσφώνησις εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Διακόνου κοινὴ προτροπὴ, κοινὴ πρόσκλησις τοῦ Ἱερέως (πρωτίστως) καὶ τοῦ Λαοῦ (καὶ τοῦ Ἱεροψάλτου) γιὰ Προσευχή,¹² μέσω τῶν κοινῶν Συναπτῶν καὶ Δεήσεων. Οἱ διὰ προσφωνήσεως Εὐχῆς ἦσαν ἀρχικὰ ἐκτενέστατες.¹³ Καὶ ἡ ἐν Λαοδικείᾳ Σύνοδος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦσαν τότε δύο διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς τῶν Πιστῶν (ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες τῶν Κατηχουμένων, τῶν Ἐνεργουμένων κτλ.).

Ὅταν λέμε στὴν Λειτουργιολογία, **Ἱερατικὲς Εὐχῆς τῶν Πιστῶν, Ἱερατικὲς Εὐχῆς τῶν Κατηχουμένων,** κτλ., δὲν ἐννοοῦνται Ἱερατικὲς Εὐχῆς ποὺ τάχα ἀπευθύνονται στοὺς Πιστοὺς, στοὺς Κατηχούμενους, οὔτε ἐννοοῦνται ὅτι πρέπει τὶς Ἱερατικὲς αὐτὲς Εὐχῆς νὰ τὶς ἀκοῦνε οἱ Πιστοί, οἱ Κατηχούμενοι, κτλ. (ὅπως μεγάλως σφάλλουν μερικοί, καὶ ἐρμηνεύουν αὐθαίρετως), ἀλλὰ ἐννοοῦνται ὡς **Εὐχῆς τῶν Ἱερέων ὑπὲρ τῶν Πιστῶν, ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων,** κτλ..

Ὅλες οἱ Εὐχῆς (Διακονικὲς, Ἱερατικὲς, Λαϊκὲς, Μοναχικὲς) στὸν Θεὸν ἀπευθύνονται ὄχι στοὺς ἀνθρώπους (!), ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τῶν Ἱερέων, ὑπὲρ τῶν Πιστῶν, ὑπὲρ τοῦ Κόσμου ἐν γένει, κτλ.. Αὐτὸ φαίνεται ξεκάθαρα, π.χ. «Ὑπὲρ ... τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν», ὄχι «Ὑπὲρ ... τοῦ ... Λαοῦ δεηθῶμεν».

Ὅμως, τὶς κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς τῶν Πιστῶν, τῶν Κατηχουμένων, ποὺ προσφωνοῦνται ἀπὸ τὸν Διάκονο, αὐτὲς ναί, πρέπει νὰ τὶς ἀκοῦνε πρωτίστως οἱ Ἱερεῖς,

⁹ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολάς*, Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025.

¹⁰ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ ΙΘ' Κανὼν τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας (364), καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν*, 3/4/2022.

¹¹ «Πληρώσωμεν τὴν δέσιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ [...]. [...] **τῶν ἄνω Εὐχῶν λεγομένων**, ὁ Ἱερεὺς λέγει Μυστικῶς τὴν Εὐχὴν», βλ. Ἱεροτελεστικὸν Τεῦχος (Ἡ Θ. Λειτουργία), κατ' ἐγκρισιν τῆς Ἱεράς Συνόδου, ἡρμηνευμένον ὑπὸ ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Βογιατσῆ, ἔκδ. Ἀνδρ. Β. Πάσχα, 7η, 1923, σ. 116.

¹² *Εὐαγγελινὸς Ἀποστολίδης (Σοφοκλῆς) [Evangelinus Apostolides Sophocles]*, A Glossary of Later and Byzantine Greek, London 1860, σ. 495. —Memoirs of the American Academy of Arts and Sciences, Vol. VII, 1860, σ. 495.

¹³ Παν. Παπαδημητρίου, *Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως (Διακονικά)*, 5/12/ 2022.

καὶ φυσικὰ οἱ Πιστοί, (καὶ οἱ Κατηχούμενοι τὶς ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων), γιὰ αὐτὸ λέγονται καὶ διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς, ὥστε **ὑπακούοντες** στὴν κοινὴ πρὸς αὐτοὺς Προσφώνηση τοῦ Διακόνου νὰ **ἀνταποκρίνονται** προσευχόμενοι μυστικῶς, κατὰ διάνοιαν, μέσα τους, καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ ὁ Λαὸς μὲ τὶς Εὐχῆς τους ἀντίστοιχα. Αὐτὸ ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τὸν ΙΘ' Κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας (364 μ.Χ.):¹⁴ «**τὴν πρώτην [Εὐχὴ τῶν Πιστῶν] διὰ σιωπῆς [σιωπηρῶς]**»,¹⁵ καὶ ἀπὸ τὸν Ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης (+394 μ.Χ.): «Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς», καὶ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο (+407), μεταξύ ἄλλων, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

Οἱ κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς πάντοτε λέγονταν καὶ λέγονται ἐκφώνως, χῦμα, ὑπὸ τοῦ Διακόνου, καὶ ὁ Ἱερέας ἀνταποκρινόμενος, παράλληλα καὶ μυστικῶς εὐχόταν καὶ εὐχεταί, καὶ ὁ πιστὸς Λαὸς παράλληλα μὲ τὸν Ἱερέα εὐχόταν καὶ εὐχεταί ἐπίσης, **κατὰ διάνοιαν** [PG 1, 1076-1077],¹⁶ μυστικῶς, μέσα του, λέγοντας κυρίως Κύριε ἐλέησον ἢ ὅπως φώτιζε καὶ φωτίζει ὁ Θεός (καὶ κατὰ τὴν προσευχητικὴ του δύναμη ὁ καθένας χάριτι Θεοῦ).¹⁷ **Οἱ Ψάλτες μόνον, ἐκφώνως τὸ Κύριε ἐλέησον.**

¹⁴ «Ἡ ἁγία καὶ τοπικὴ Σύνοδος, ἡ ἐν Λαοδικείᾳ τῆ Μητροπόλει τῆς Πακατικῆς Φρυγίας συγκροτηθεῖσα, γέγονε κατὰ τοὺς περισσοτέρους, ἐν ἔτει 364. Πολλοὶ δὲ Πατέρες ἐν αὐτῇ συνελθόντες ἀπὸ διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ἀσιανῆς, τοὺς παρόντας Κανόνας ἐξέδωκαν, ἀναγκαίους ὄντας πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐταξίαν καὶ κατάστασιν, οἵτινες ἐπικυροῦνται ἀορίστως μὲν ἀπὸ τὸν **α' Κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου** (451), καὶ τὸν **α' τῆς Ζ'** (787), ὠρισμένως δὲ ἀπὸ τὸν **β' Κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου** (680), καὶ **διὰ τῆς ἐπικυρώσεως ταύτης Οἰκουμενικῆν τρόπον τινὰ ἀναλαμβάνουσι δύναμιν**» (Πηδάλιον, ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 342).

¹⁵ Ἡ «Λειτουργικὴ» χρονικὴ ἔκτασις αὐτοῦ τοῦ Ἱεροῦ Κανόνος, βάσει τῶν Ἱερῶν Συνόδων ποὺ τὸν ἐπεκύρωσαν, εἶναι τοῦλάχιστον ἀπὸ (ἐνωρίτερον τοῦ) 364 μ.Χ. ἕως τοῦ 787 μ.Χ. καὶ ἀργότερον, καὶ ἀσφαλῶς ἀντιστοιχεῖ στὴν οἰκουμενικὴ λειτουργικὴν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦλάχιστον σὲ αὐτὴν τὴν χρονικὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ καὶ **μέχρι** τὶς ἡμέρες μας λόγω τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοῦ ἰσχύος (ἀκόμη καὶ λόγω τῆς ἐμμέσης καταγραφῆς του στὰ ἐπίσημα Ἱερατικὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέχρι τὸ 2002/2004 («μυστικῶς»), ἀλλὰ καὶ λόγω τῶν ἐμμέσων ἐπικυρώσεων του ἀπὸ τὶς Ἱερὲς Συνόδους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (499/1951, 1353/1956, 1137/1974) περὶ τῶν «Μυστικῶν Εὐχῶν»).

¹⁶ Καὶ **πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ διάνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν προσευχέσθωσαν**, λέγοντες· Κύριε ἐλέησον, [PG 1, 1076-1077]. Ἅγιοι Ἀποστόλοι: «ἐστώτος παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ **προσευχομένου ἡσύχως**». [PG 1, 737]. Τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος: «καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμοιοῖα ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες, **τῇ συνειδήσει ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν** πρὸς Αὐτὸν ἐκτενώς, εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν Αὐτοῦ», [PG 1, 277]. —Περαιτέρω, βλέπε στὸ ἄρθρο μας τοῦ ΙΘ' Κανόνος τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, τὶς ὑποσημειώσεις 11 καὶ 15, διὰ τὸ κατὰ διάνοιαν.

¹⁷ Ἁγίου Νικολάου Καβάσιλα: «ἵνα ὦν ἕκαστος **ἰδίᾳ** αἰτεῖται» [PG 150, 401].

Δηλαδή, στην Θεία Λειτουργία, ως **ὕπακοή και ἀνταπόκριση** στις κοινές διὰ Προσφωνήσεως Εὐχές ὑπὸ τοῦ Διακόνου, ἔχουμε τὰ ἄλλα δύο εἶδη Εὐχῶν πού εἶπαμε. Τὶς Ἱερατικὲς μυστικὲς Εὐχές τοῦ Ἱερέως, καὶ τὶς μυστικὲς Εὐχές τοῦ Πιστοῦ Λαοῦ (καὶ τῶν Μοναχῶν, Γερόντων¹⁸).

Β. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, οὔτε δεήθητι μήτε δεήθητε

Πρέπει νὰ ἐννοήσουμε, νὰ καταλάβουμε καλὰ ὅτι:

“Ὅταν ὁ Διάκονος προσφωνεῖ, **δὲν λέει Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεήθητι** πᾶτερ! Καὶ ἐσεῖς πιστὲ Λαέ ἀκούετε τὸν πᾶτερ νὰ προσεύχεται ἐκφώνως!

Οὔτε λέει, Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεήθητε πιστοί!

Ἀλλά, τί προσφωνεῖ;

Προσφωνεῖ: **Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν!**

Ὁ Διάκονος σὲ ποιὸς λέει τὸ δεηθῶμεν; Φυσικά, στὸν Ἱερέα, καὶ στὸν πιστὸ Λαό.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο (+407), τὸ λέει κατ’ ἀρχὴν στὸν Ἱερέα νὰ ἀρχίσει νὰ προσεύχεται, ἐννοεῖται μυστικῶς, μὲ τὴν Ἱερατικὴ του Εὐχή, καὶ πρὸς τὸν Λαὸν νὰ ἀρχίσει παράλληλα/ταυτόχρονα νὰ προσεύχεται ἐπίσης μυστικῶς μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον (ὁ Ψάλτης μόνον ἐκφώνως Κύριε ἐλέησον) ἢ μὲ τὴν δική του μυστικὴ Εὐχὴ ἕκαστος τῶν Πιστῶν:

«**Τὸ γάρ, Δεηθῶμεν, οὐ τοῖς Ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν Λαὸν συντελοῦσιν**» [PG 61, 399],¹⁹

«**Αὐτὸ τὸ “δεηθῶμεν” ὡς καὶ τὸ “στῶμεν καλῶς” πού ἀκούομεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν ἀπευθύνονται μόνον εἰς τοὺς Ἱερεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Ἐκκλησίασμα, τὸν λαόν.**»²⁰

¹⁸ Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικὲς Εὐχές*, 8/2/2022. Ὁρθόδοξος Τύπος, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.

¹⁹ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Διάκονος τὸ «Δεηθῶμεν» τὸ λέει πρῶτα γιὰ τὸν Ἱερέα, καὶ φυσικά γιὰ τὸν Λαόν — «Τὸ γάρ, Δεηθῶμεν, οὐ τοῖς Ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν Λαὸν συντελοῦσιν», Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἀ' ἔκδοσις, 22/7/2024.*

²⁰ Παναγιώτου Γ. Στάμου, *Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου - Ἡ Προσευχὴ — τὸ πανίσχυρον τῶν πιστῶν ὄπλον*, Ἀθήναι 1988, σ. 34.

Καὶ γραμματικῶς, τὸ “δεηθῶμεν” εἶναι κοινὴ κλήση γιὰ προσευχὴ καὶ πρὸς τὸν Ἱερέα καὶ πρὸς τὸν πιστὸ Λαό.

Γιὰ αὐτὸ καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, διαχωρίζει τὶς **Εὐχὰς τοῦ Λαοῦ**, ἀπὸ τὶς **Εὐχὰς τῶν Ἱερέων**:

«Ἀπατᾶς σαυτὸν ἄνθρωπε· εὐξασθαι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας δυνατὸν, οὕτω δὲ εὐξασθαι ὡς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀδύνατον, ὅπου Πατέρων πλήθος τοσοῦτον, ὅπου βοή πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπεται. Οὐχ οὕτως εἰσακούη κατὰ σαυτὸν τὸν Δεσπότην παρακαλῶν, ὡς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν σῶν. Ἐνταῦθα γὰρ ἐστὶ τι πλεόν, οἷον ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία, καὶ τῆς ἀγάπης ὁ σύνδεσμος, καὶ **αἱ τῶν ἱερέων εὐχαί**. Διὰ γὰρ τοῦτο οἱ ἱερεῖς προεστήκασιν, ἵνα **αἱ τοῦ πλήθους εὐχαί** ἀσθενέστεραι οὔσαι, τῶν δυνατωτέρων τούτων ἐπιλαβόμεναι, **ὁμοῦ** [τὸ ὁμοῦ (=μαζί), προϋποθέτει ὄχι μόνον τὸ ταυτόχρονον, ἀλλὰ καὶ τὸ ταυτόχρονον, ἄρα παραλλήλως τῷ χρόνῳ· τὸ παραλλήλως προϋποθέτει τὸ μυστικῶς παρὰ τοῦ ἱερέως, ἀφοῦ ταυτόχρονα καὶ ὁ Λαὸς προσεύχεται μυστικῶς] **συνανέλθωσιν αὐταῖς εἰς τὸν οὐρανόν**»,²¹ [PG 48,725].

Τί εἶναι αὕτη ἡ «βοή πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοθυμαδόν» (βροντὴ προσευχῆς με ὁμοθυμία) ποὺ λέει ὁ Ἅγιος; **Εἶναι Δύναμις! Ὅλων οἱ ταυτόχρονες, παράλληλες μυστικὲς Προσευχές, καὶ τοῦ Ἱερέως, καὶ τοῦ Λαοῦ, δὲν πηγαίνουν ξεχωριστὰ στὸ Θεόν, ἀλλὰ γίνονται μία μυστικὴ βοή**,²² **μία Δύναμις, μία Προσευχὴ ὅλων ποὺ πηγαίνει στὸν Θεόν**.

Τὴν ἴδια ἐμπειρία μετὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, καὶ ἐκτὸς Λειτουργίας τὴν εἶχε καὶ μᾶς τὴν ἐξήγησε ὁ Ἅγιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης, ὁ ὁποῖος μᾶς λέγει γιὰ τὴν ὁμαδικὴν προσευχὴν τῶν πνευματικῶν τέκνων τοῦ μακαριστοῦ Μητρ. Φλωρίνης Αὐγουστίνου Καντιώτου:

«Ἐγὼ πολὺ κατανύχθηκα τὴν ἡμέρα ἐκείνη ποὺ εἶδα τὸν κόσμον νὰ κλαίγανε. **Χιλιάδες ψυχές νὰ προσεύχονται ὅλες μαζί**. Μία δύναμις. [...]. Πῶ, πῶ... Μία δύναμις συμπτυκνωμένη. Δὲν ξέρω πῶς νὰ τὸ πῶ. Δύναμις. Δὲν μπορῶ νὰ τὴν πῶ οὔτε ἀτομικὴ <ἐνέργεια>. Κάτι ἀνώτερο. Κάτι μεγάλο. [...]. Ὅλοι προσηύχοντο. Ψυχές, χιλιάδες ψυχές. Κόσμος... [...]. Γιατί, μὴν κοιτάξεις...

²¹ Σὲ μετάφραση: Ἀπατᾶς τὸν ἑαυτὸ σου, ἄνθρωπε· διότι εἶναι δυνατὸν νὰ προσευχηθεῖ κανεὶς στὸ σπίτι [καὶ πρέπει νὰ τὸ κάνει], ἀλλὰ νὰ προσευχηθεῖ ἔτσι ὅπως στὴν Ἐκκλησία εἶναι ἀδύνατον, ὅπου ὑπάρχει τόσο πλήθος Πατέρων καὶ ὅπου ἀναπέμπεται πρὸς τὸν Θεὸ βροντὴ προσευχῆς με ὁμοθυμία. Δὲν ἀκούει ὁ Δεσπότης (ὁ Θεὸς) τὸ ἴδιο ὅταν τὸν παρακαλεῖς μόνος σου, ὅπως ὅταν τὸν παρακαλεῖς μαζί με τοὺς ἀδελφούς σου [ὅπως στὴν Ἐκκλησία]. Διότι ἐδῶ [στὴν Ἐκκλησία] ὑπάρχει κάτι περισσότερο, δηλ. ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία, ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης καὶ οἱ προσευχὰς τῶν ἱερέων. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἱερεῖς ἔχουν τεθεῖ ἐπὶ κεφαλῆς, ὥστε οἱ προσευχὰς τοῦ πλήθους, ποὺ εἶναι ἀσθενέστερες, πιασμένες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἰσχυρότερες, **νὰ ἀνέβουν μαζί με αὐτὲς στὸν οὐρανόν**.

²² «Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἤρχετο· διὸ καὶ μηδὲν αὐτοῦ φθεγγομένου, φησὶν ὁ Θεός, **Τί βοᾶς πρὸς με;** Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ταύτης μόνον ἐπακούουσι τῆς [ἐξωτερικευμένης] φωνῆς. **ὁ δὲ Θεὸς πρὸ ταύτης τῶν ἐνδοθεν κραζόντων ἀκούει**. [...]

Ἐσεῖς μπορεῖ νὰ μὴν προσευχηθήκατε ἔτσι δυνατά. Ὑπῆρχαν ὅμως μέσα στὸ πλήθος - καὶ τὶς χιλιάδες ποὺ ἔβλεπα ἐγὼ - ψυχές, ποὺ εἶχαν συνεπάρεϊ καὶ τὶς ἄλλες μαζί. **Εἶχε γίνεϊ μία προσευχή, μία δύναμις ὄλων. Ὅλων ἢ προσευχὴ εἶχε γίνεϊ μία δύναμις.** Καὶ οἱ μεγάλοι προσηύχοντο, καὶ οἱ μικροὶ μπαίνανε μὲς στοὺς μεγάλους. **Μία δύναμις!**».²³

Πῶς προσηύχετο αὐτὸ τὸ πλήθος; **Ἐνας προσηύχετο εἰς ἐπήκοον τῶν λοιπῶν;** Φυσικά ὄχι. Ὅλοι μαζί ἀλλὰ καὶ μυστικῶς, μέσα τους δηλαδή, προσηύχοντο. Παρότι ὅμως προσηύχοντο ὅλοι μαζί, καὶ ἄλλοι προσεύχονταν πιὸ δυνατὰ ἀπὸ τοὺς λοιπούς, δὲν ἦσαν ξεχωριστὲς Προσευχές, ἀλλὰ εἶχε γίνεϊ μία Προσευχὴ, μία δύναμις ὄλων, ποὺ πήγαινε στὸν Θεό!

Βέβαια, «τὴν δύναμιν εἰς τὴν προσευχὴν δὲν τὴν δίδει ἀπλῶς ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν συμπροσευχομένων, ἀλλ' ἢ προσθήκη τῆς ἀρετῆς τούτων εἰς αὐτήν [τὴν προσευχήν]». Δηλ. **ἡ προσευχὴ τοῦ πλήθους ἔχει μεγάλην δύναμιν, ὅταν συνυπάρχη καὶ ἡ ἀρετὴ**».²⁴

Γ. Ἡ Κοινὴ Προσευχὴ στὴν Λειτουργία

Ὁ Πιστὸς στὴν κοινὴ προσευχὴ του στὴν Λειτουργία **δὲν ἐκπροσωπεῖται** οὔτε ἀπὸ τὸν Ἱερέα, οὔτε ἀπὸ τὸν Ψάλτη,²⁵ ἀλλὰ **«ὑπο-βοηθεῖται» ἢ προσευχὴ του**²⁶ (κατὰ τρόπον μυστικόν, Χάριτι Θεοῦ), ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς ἀλλήλους, ἀπὸ τὴν μυστικὴν προσευχὴν τοῦ Ἱερέως κυρίως, τοῦ Ἱεροψάλτου, καὶ ἐπίσης ἀπὸ τὴν προσευχὴν ἄλλων Πιστῶν ἐχόντων εἴτε μεγαλυτέραν εἴτε καὶ μικροτέραν ἀρετὴν αὐτοῦ²⁷ (βλ. ἐπίσης τὴν ἐμπειρία τοῦ Ἁγ. Πορφυρίου, καὶ τὸν Ἁγ. Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, στὴν ἐνότητα §B).

²³ Ἁγίου Πορφυρίου Κουσοκαλυβίτου, Θὰ σὰς πῶ... (Ἠχογραφημένες διηγήσεις τοῦ ἁγίου γιὰ τὴν ζωὴ του), Ἰ. Γυναικεῖον Ἠσυχαστήριον Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2015, σσ. 470-472.

²⁴ Παναγιώτου Γ. Στάμου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου - Ἡ Προσευχὴ ..., ὁ.π., σσ. 32-33. Βλ. [PG 61, 398].

²⁵ **Ὁ Ψάλτης εἶναι τρόπον τινα ὁδηγὸς τῶν Πιστῶν στὶς προσευχητικὰς ἀποκρίσεις στὴν Εὐχὴ τοῦ Διακόνου.** Καὶ γιὰ τοὺς ραθύμους εἶναι ἡ ὑπενθύμιση καὶ ἀναπλήρωσή τους στὴν κοινὴ Προσευχὴ, καὶ γιὰ τοὺς προσευχομένους εἶναι ὁδηγὸς καὶ συμπροσευχόμενός τους. **Γιὰ νὰ καρποφορήσει ὁ Πιστὸς στὴν Ἐκκλησία, πρέπει νὰ προσεύχεται καὶ αὐτὸς μυστικῶς, μέσα του, καὶ ὄχι νὰ ἐπαναπαύεται ὅτι ὁ Ψάλτης εἶναι τὸ στόμα του ἢ ὁ ...ἐκπρόσωπός του. Γιὰ αὐτὸ πηγαίνουμε χρόνια στὴν Ἐκκλησία καὶ δὲν βλέπουμε σημαντικὴ πνευματικὴ πρόοδο.** Βέβαια γιὰ νὰ ἔχει δύναμη ἢ προσευχὴ καὶ νὰ καρποφορεῖ, χρειάζεται νὰ συνυπάρχει καὶ ἡ ἀρετὴ (ἢ ἕνας κάποιος ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀρετὴ, καὶ κυρίως μετάνοια γιὰ τὶς κακίες μας) στὸν πιστό.

²⁶ **Ἄν δὲν προσεύχεται ὁ Πιστός;** Τότε εἶναι ἐν ἀγνοίᾳ του μᾶλλον Κατηχούμενος.

²⁷ Τὴν ἴδια δύναμη ἔχει τὸ μυστικὸ Κύριε ἐλέησον (ἢ τὸ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησον ἡμᾶς, κτλ.) ἐνὸς πιστοῦ μὲ ἐνὸς ἄλλου πιστοῦ, ἢ μιᾶς γαϊγιᾶς, ἢ ἐνὸς μοναχοῦ, ἢ μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον τοῦ γ. Πορφυρίου, τοῦ γ. Παϊσίου, τοῦ γ. Ἰωσήφ, τοῦ γ. Ἐφραίμ, τοῦ γ. Ἐφραίμ, τοῦ γ. Στεφάνου, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι κάποια στιγμή συνεκκλησιαζόνταν προσευχόμενοι στὴν ἐνορία μας; Κι ὅμως παρότι δὲν ἔχουν τὴν ἴδια δύναμη, τὸ ταπεινὸ καὶ ἐλάχιστο μυστικὸ δικό μας Κύριε ἐλέησον μαζί μὲ τὰ δυνατώτερα, καὶ πρὸ παντὸς τὴν μυστικὴν Εὐχὴν τῶν Ἱερέων, **ὡς μία μεγάλη Δύναμις πηγαίνει στὸν Θεό!**

Ὁ Λαὸς δὲν εἶναι παθητικὸς θεατῆς, οὔτε παθητικὸς ἀκροατῆς τοῦ Ἱερέως²⁸ ἢ τοῦ Ψάλτου, οὔτε παπαγαλίζει (ἠχολαλεῖ)²⁹ τὶς μυστικὲς Εὐχὲς τῶν Ἱερέων στὴν κοινὴ Προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας, διαβάζοντας μέσα ἀπὸ τὰ μοντερνιστικὰ «Ἱερατικὰ τῶν πιστῶν» ποὺ κακῶς χρησιμοποιοῦνται μέσα στὶς Ἀκολουθίες.

Κοινὴ Προσευχὴ στὴν Λειτουργία σημαίνει Προσευχὴ ἀπὸ κοινοῦ, δηλ. νὰ προσευχηθοῦμε μαζί, ὁμοῦ, ἀνταποκρινόμενοι ἕκαστος, **καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ ὁ Λαός,³⁰ μυστικῶς προσευχόμενοι στὶς κοινὲς (γιὰ τοὺς Ἱερεῖς καὶ τὸν Λαὸ) διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὲς τοῦ Διακόνου,** βλ. ἀνωτέρω [PG 48, 725], καὶ **ὅλων οἱ Εὐχὲς γίνονται μία Προσευχὴ, μία Δύναμις!**³¹

²⁸ Σήμερα, τινὲς Κληρικοί/Θεολόγοι, τὴν **ἱκανοποίησιν τῆς περιέργειας τοῦ Λαοῦ,** καὶ τὴν **διαρκῆ πρόκληση τῆς προσοχῆς τοῦ Λαοῦ πρὸς αὐτούς** (ἐκφωνεσ ἀπὸ μεγαφῶνων Ἱερατικὲς Εὐχὲς, μοντερνιστικὰ «Ὅλοι μαζί», διάφορες προσφωνήσεις ἄσχετες μὲ τὴν διάταξιν τῆς Λειτουργίας, Λειτουργία στὸν Σολέα, Λειτουργία πρὸς τὴν Δύση σὰν τοὺς Προτεστάντες καὶ Ρωμαιοκαθολικούς), ἀντὶ νὰ ἀφήσουν τὸν Λαὸν ἡσυχον γιὰ νὰ προσευχηθεῖ, τὴν ἐπικροτοῦν καὶ προωθοῦν ὡς τάχα **«συμμετοχὴ τοῦ Λαοῦ».**

²⁹ **Δείκτης ὑπερφηφάνειας εἶναι τὸ σιγοψάλσιμο καὶ τὸ μουρμουρητὸ στὸν Ναό,** ποὺ μάλιστα δὲν ἀφήνουμε (οὔτε μᾶς νοιάζει) τὸν διπλανό μας πιστὸ νὰ προσευχηθεῖ, γιὰ νὰ ἀκουστοῦμε οἱ ἴδιοι (ἐξαίρεση ἀποτελεῖ φυσικὰ νὰ γίνῃ αὐθόρμητα, νὰ μᾶς ...ξεφύγει, μιὰ δυὸ φορές). **Νὰ γυρίσουμε σπίτι μας μετὰ τὴν Λειτουργία, καὶ νὰ ψάλλουμε ὅσο θέλουμε (τόσες ψαλμωδιὲς ἔχει τὸ youtube γιὰ νὰ συμψάλλουμε), ἢ χρειάζεται ὁ κόσμος νὰ μᾶς βλέπει καὶ ἀκούει γιὰ νὰ ψάλλουμε;**

³⁰ **Προσευχὴ** τοῦ πιστοῦ Λαοῦ δὲν εἶναι μόνον τὸ μυστικὸν (ἐνδοθεν, ἐσωτερικὰ, ἂνευ ἐξωτερικῆς φωνῆς) *Κύριε ἐλέησον* (ὁ Ψάλτης ἐκφώνως), ὡς ἀπόκρισιν στὶς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὲς ποὺ ἐκφωνεῖ ὁ Διάκονος (ἢ ἀπουσία αὐτοῦ ὁ Ἱερεὺς). Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον ἢ προσοχὴ καὶ ἀκρόασις τῶν ψαλλομένων, ἢ ἡ μυστικὴ ἀπόκρισις (ὁ Ψάλτης ἐκφώνως) στὰ κελεύσματα τοῦ Διακόνου ἢ τοῦ Ἱερέως. Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον τὸ μυστικὸν *Πάτερ ἡμῶν* ἢ *Πιστεύω* (ὁ Ψάλτης ἐκφώνως). Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον ἡ μυστικὴ εὐχαριστία στὸν Θεόν. Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον τὰ ἐκάστου μυστικὰ αἰτήματα πρὸς τὸν Θεόν. Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον οἱ μυστικὲς Εὐχὲς πρὸς τὸν Θεόν γιὰ τὴν οἰκογένειά μας, τὸν πλησίον, τοὺς Κληρικούς, τοὺς Ψάλτες, τοὺς ἐκκλησιαζομένους, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς φτωχοὺς, καὶ ὄσους ἐν ἀνάγκαις, τοὺς φίλους, τοὺς ἐχθροὺς, τὴν πατρίδα μας, τὸν κόσμον ὅλον. Εἶναι ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, Χάριτι Θεοῦ. Ἡ προσευχὴ ὡς πρὸς τὴν ποιότητά της εἶναι «συνουσία καὶ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν» (Κλίμαξ Ὁσίου Ἰωάννου Σιναΐτου, ΚΗ).

³¹ Ὁμοίως καὶ ἡ μυστικὴ, κατὰ διάνοιαν, ἀπαγγελία τοῦ *Πιστεύω* καὶ τοῦ *Πάτερ ἡμῶν* ἀπὸ ἕναν ἕκαστον τῶν Πιστῶν, σύμφωνα μὲ τὸ **Ἱερατικὸν Ἀποστολικῆς Διακονίας 1951,** σ. 85: «Ὁ χοροστατῶν Ἀρχιερεὺς, ἢ ὁ προϊστάμενος τῶν Κληρικῶν, τρανῶς καὶ εὐκρινῶς, **καὶ ἕκαστος τῶν ἐκκλησιαζομένων ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν [δηλ. μυστικῶς],** ἀπαγγέλλει τὸ ἅγιον σύμβολον τῆς Πίστεως»· τὸ αὐτὸ λέγει καὶ γιὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν, σ. 93.

Δ. Σχετικά Λειτουργικά σφάλματα Ἰωάννου Φουντούλη³²

Σχετικά λειτουργικά σφάλματα τοῦ μακαριστοῦ Ἰωάννου Φουντούλη (ὑποσ. 32) εἶναι τὰ ἐξῆς:

1. Ὅπως εἶδαμε καὶ ἀναλύσαμε σὲ προηγούμενα ἄρθρα μας, [ΠΠ7, ΠΠ13, ΠΠ14], δυστυχῶς ἀπέρριψε τὴν ἀρχαιοτάτη καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ζῶσα ὀρθόδοξη ἱερά παράδοση τό· «ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν»), ποὺ στηρίζεται μάλιστα στὴν ἀρχαιότερη ὑπάρχουσα χειρόγραφη παράδοση, καὶ στὸν Ἅγ. Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο.³³ Μάλιστα ὄχι μόνο ἀπέρριψε τὴν ἀρχαιοτάτη αὐτὴ Ἱερά Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ποὺ καταγράφεται καὶ στὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο Κων/πολίτικο ἐπισκοπικὸ Εὐχολόγιο (B 336, τέλη 8^{ου} αἰ.), ἀλλὰ τὴν θεωρεῖ (σωστότερα τὴν συκοφαντεῖ) ὡς φθορὰ τῆς Παραδόσεως³⁴ (!) - καίτοι 400 χρόνια πρὶν τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Χρυσόστομος [PG 61, 399] - προφανῶς γιὰ νὰ ὑποστηρίξει μέσῳ τῆς μεθόδου «λήψεως τοῦ ζητουμένου» τὴν θεωρία του.

2. ἔσφαλλε σὲ σημεῖο νὰ γράψει ὅτι: «Ὁ εὐχόμενος δὲ Ἱερεὺς, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀποσπᾶσθηκε καὶ ἀνεξαρτητοποιήθηκε (sic) ἀπὸ τὴν λατρεύουσα κοινότητα, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὥρα τῶν Διακονικῶν ἢ [ὅταν ἄνευ Διακόνου ἐνίοτε] τῆς ψαλμωδίας τῶν ἀντιφώνων καὶ τοῦ τρισαγίου διαβάζει τις εὐχές»!³⁵ Ἀφοῦ οἱ Πατέρες ἔβαλαν τὸν Διάκονο νὰ τὸν προστάξει, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (πάτερ) (!), καὶ ὁ Ἱερεὺς πρωτίστως πρέπει νὰ ὑπακούσει καὶ νὰ ἀνταποκριθεῖ καὶ αὐτὸς μυστικῶς προσευχόμενος τῷ Κυρίῳ, ὅπως καὶ ὁ Λαός. Ἡ κοινὴ Προσευχὴ (βλ. §Γ) δὲν ἀνεξαρτητοποιεῖ ἀλλὰ ἐνώνει (βλ. ἐπίσης τὴν ἐμπειρία τοῦ Ἁγ. Πορφυρίου, καὶ τὸν Ἅγ. Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, στὴν §B). Πρβλ. [ΠΠ13].³⁶

3. θεωρεῖ ἐσφαλμένως (ὅπως καὶ πλείστοι τῶν Ἐπισκόπων, Πρεσβυτέρων καὶ Θεολόγων, Λειτουργιολόγων παρασυρθέντες) ὅτι τάχα οἱ Συναπτές (τὰ Διακονικά) ἀπευθύνονται³⁷

³² Ἡ ἀναφορά μας στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὶς ὀργανώσεις γίνεται γιὰ τὴν καταγραφή τῶν ἱστορικῶν στοιχείων ποὺ ἀφοροῦν τὸ παρὸν ἄρθρο, καὶ δὲν γίνεται γιὰ νὰ κριθεῖ ἢ μηδενιστεῖ ἐν γένει τὸ ἔργο τους.

³³ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Διάκονος τὸ «Δηθῶμεν» τὸ λέει πρῶτα γιὰ τὸν Ἱερέα, ...*, ὀ.π..

³⁴ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Δ', Ἀποστ. Διακονία 1994, #410, σ. 29.

³⁵ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', Ἀπ. Διακονία 2003, #551-553, σ. 200.

³⁶ Παν. Παπαδημητρίου, *Εὐχές τῶν Κατηγουμένων (Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως, Συναπτῆ)· Πόσοι προσεύχονται παράλληλα καὶ ταυτόχρονα; Ἀναφορὴς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, καὶ περὶ Προσευχῆς στὴν Λειτουργία*, α' ἔκδοσις, 22/7/2024.

³⁷ Οἱ διὰ Προσφωνήσεως Εὐχές τοῦ Διακόνου, δὲν ἀπευθύνονται, ἀλλὰ προσφωνοῦνται πρὸς τὸν Ἱερέα καὶ τοὺς Πιστοὺς. Καὶ αὐτὲς οἱ Εὐχές, ὅπως καὶ οἱ Ἱερατικὲς καὶ οἱ Λαϊκῆς-Μοναχικῆς Εὐχές, πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθύνονται, γιὰ αὐτὸ λέει ὁ Διάκονος «Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν», ὄχι Τοῦ Λαοῦ δεηθῶμεν, βλ. σελ. 2.

μόνον πρὸς τὸν πιστὸν Λαόν,³⁸ οὐσιαστικὰ ἐπαναλαμβάνοντας τὸ σφάλμα τοῦ δασκάλου του Τρεμπέλα καὶ τῆς ἐποχῆς τους.³⁹

4. θεωρεῖ αὐθαιρέτως ὅτι τὰ Διακονικὰ **τάχα «εἰσαγάγουν»** στὴν Εὐχὴ τοῦ Ἱερέως.^{40, 41, 42} Ἄφου **ἡ μυστικὴ Εὐχὴ τοῦ Ἱερέως εἶναι ὀφειλομένη «ἀνταπόκριση»** στὴν διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὴ (καὶ κέλευσμα γιὰ προσευχή) τοῦ Διακόνου, εἶναι ἀπολύτως φυσικό, λογικό, νὰ ὑπάρχει ὁμοιότητα θέματος.

³⁸ Σφάλμα: «Τὰ διακονικὰ ἀπευθύνονται πρὸς τὴν προσευχομένη κοινότητα» [ὁ Ἱερεὺς δὲν εἶναι κι αὐτὸς μέλος τῆς προσευχομένης κοινότητος;], Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', ἔκδ. α', Ἀποστολικὴ Διακονία 2003, #558, σσ. 222-223.

³⁹ Παναγιώτης Τρεμπέλας: «'Ἄλλ' ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἢ συμμετοχῇ τοῦ λαοῦ παρουσιάζεται καὶ ἄχρι τοῦ νῦν κατὰ τρόπον ἐμφανῆ καὶ ἐπιβλητικόν. Δικαίως ἐξήρθη ἀπὸ τοὺς λειτουργιολόγους ὁ ρόλος ὁ ὁποῖος ἐπεφυλάχθη ἐν τῇ λατρείᾳ μας εἰς τὸν διάκονον. Τὰ εἰρηνικά, αἱ αἰτήσεις, αἱ συναπταὶ ἐν γένει αἱ ἐκφωνούμεναι ἐν ἐμμελεῖ ἀπαγγελία ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ ἱσταμένου, ἢ ὑπὸ τοῦ ἀντικαθιστάντος αὐτὸν ἱερέως, **εἶνε προσκλήσεις πρὸς τὸν λαόν,** ὅπως δεηθῇ τοῦ Κυρίου ἢ αἰτησῆται παρ' αὐτοῦ ὠρισμένον αἴτημα. Καὶ ὁ λαὸς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς προσκλήσεις ταύτας [μυστικῶς, κατὰ διάνοιαν, ὁ Ψάλτης μόνον ἐκφώνως] διὰ τοῦ Κύριε ἐλέησον ἢ τοῦ Παράσχου Κύριε ἢ τοῦ Σοὶ Κύριε. Ὀλόκληρον τὸ πλήρωμα συνάπτεται ἐκεῖ διὰ κοινῆς ἰκεσίας καὶ συμφώνου συμμετοχῆς [καὶ ὁ Ἱερεὺς ὁμως εἶναι ἐκ τοῦ πληρώματος, καὶ αὐτὸς εὐχεται παράλληλα μὲ τὴν μυστικὴ Ἱερατικὴ του Εὐχὴ, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος]», στὸ μὲ ξενίζοντα τίτλο ἄρθρου του «Ἡ συνιεργασία κλήρου καὶ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ», Ἐκκλησία, 1 Σεπτ. 1949, ἀρ. 18, σ. 288. – Σημειωθῆτω ὅτι ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου ἐπὶ τὸ ὀρθοδόξωτερον εἶναι «Ἡ συμπροσευχὴ κλήρου καὶ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ». **Δὲν ὑπάρχει συνιεργασία κλήρου καὶ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ** στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν Ὀρθοδοξία, καὶ εἶναι μέγα σφάλμα τοῦ Τρεμπέλα ὁ ὅρος αὐτός. Τὸν ὅρον αὐτὸν ἐλληνιστὶ πρώτη φορά τὸν ἀπαντήσαμε στὸν Τρεμπέλα. **Γιὰ νὰ ὑπάρχει συνιεργασία κλήρου καὶ λαοῦ στὴν Λατρεία, πρέπει νὰ ὑπάρχει πρῶτα καὶ ἱεργασία λαοῦ!** Αὐτὸ ὁμως «ὑπάρχει» μόνον στοὺς αἰρετικὸς Προτεστάντες. Τί ἱεργασίαι στὰ Μυστήρια ὁ πιστὸς γιὰ νὰ μπορεῖ καὶ νὰ συνιεργασίη μετὰ τῶν Ἱερέων; Ὁ πιστὸς οὔτε τὰ Τίμια Δῶρα δὲν μπορεῖ νὰ πιάσει καὶ νὰ μεταφέρει οὔτε μισὸ μέτρο στὴν Μ. Εἴσοδο (ἀφού δὲν ἔχει Ἱερωσύνη), καὶ τὸν ἔβαλε ὁ Τρεμπέλας νὰ ἱεργασίη κιόλας; Ὁ Λαὸς συμπροσεύχεται (συμμετέχει διὰ τῆς μυστικῆς προσευχῆς του, ὅπως καὶ ὁ Ἱερεὺς μυστικῶς προσεύχεται), δὲν συνιεργασίη. Γιὰ περισσότερα, βλ. Μητρ. Ναυπάκτου Ἱεροθέου, «Τὸ “βασιλεῖο ἱεράτευμα” καὶ ἡ ἱερωσύνη», στό: *Μεταφράσεις – Μυστήρια καὶ ἄσκηση*, Ἰ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, 2011, σσ. 101-148. Βλ. ἐπίσης, «Τὸ δὲ “θεᾶσθαι αὐτοψεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς” ἦταν καὶ εἶναι τὸ φοβερό καὶ ἱερὸ προνόμιον τοῦ λειτουργοῦ, τοῦ “ἐνδεδυμένου τὴν τῆς ἱερατείας χάριν”», Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα Α'*, «Ἡ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης», Ἀποστολικὴ Διακονία, ἔκδ. α' 2002, σσ. 209-224, καί, ἐπίσης στό: *Ἐγκύκλιος ΔΙΣ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2792/30-6-2004*: «Ἡ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Ῥαδιοτηλεοπτικὰ Μέσα».

⁴⁰ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Γ', Ἀποστ. Διακονία 2002, #311, σ. 26.

⁴¹ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Δ', ὁ.π., #410, σ. 28.

⁴² Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', Ἀποστ. Διακονία 2003, #571, σσ. 282, 284.

5. θεωρεί έσφαλμένως, ως άπόρροια του #4, ότι ή Εύχή του Ίερέως λέγεται χρονικώς, μετά την του Διακόνου διά προσφωνήσεως Εύχήν, και όχι παράλληλα, όπως έχει ή ζώσα λειτουργική παράδοση και ή άρχαία χειρόγραφη παράδοση.⁴³

6. θεωρεί ότι τάχα ή όρθή και άρχική θέση των Ίερατικών Εύχών (άνεξαρτήτως με ή άνευ Διακόνου ή άλλου Ίερέως) είναι άκριβώς πριν από κάθε μιá έκφώνηση, τó όποιο είναι αντίθετο με την διά ζώσης Ίερά Παράδοση, αντίθετο και με την πλειοψηφική (και άρχαιότερη) χειρόγραφη λειτουργική Παράδοση.^{44, 45} Αυτό τó λάθος^{46, 47} δυστυχώς σάρωσε τά σύγχρονα Ίερατικά τής Άποστολικής Διακονίας (βλ. ύποσ. 32) ήδη από τó **1962** άλλά φαίνεται ή Παράδοση ήταν άκόμη γερή, δέν είχε άλλοιωθεί πολύ διά των διαφόρων λειτουργιολογικών νεωτεριστικών εκδόσεων. Μάλιστα λόγω τής συγχύσεως πού προφανώς προκάλεσε αύτή ή άλλαγή στα Ίερατικά, στους παραδοσιακούς Ίερείς πού λειτουργούν μόνοι, αναγκάστηκαν άργότερα (1977) να παραδεχθούν και να καταγράψουν την Παράδοση ότι: «Έάν λειτουργή μόνος ό Ίερεύς, τήν έπομένην Εύχή, ως και τας λοιπάς, λέγει, πάντοτε μυστικώς, μετά τήν Έκφώνησιν, όταν ό Χορός ψάλλη τά σχετικά» (Ίερατικόν 1977/2000, σ. 106, βλ. και Ίερατικόν Οίκ. Πατρ. 1895, Ίερατικόν Ά.Δ. 1951). Άν τελειώσει πρώτος ό Ψάλτης (πού πρέπει να «έπιμηκύνει» λίγο σέ εκείνα τά σημεία τήν άπόκριση (ή και να τήν έπαναλάβει) όταν είναι ένας μόνος Ίερεύς, για αύτó και στήν Λειτουργία του Μ. Βασιλείου λόγω των έκτενέστερων Ίερατικών Εύχών τά Λειτουργικά του Ψάλτου είναι έκτενέστερα), έπικρατεί ένίοτε λειτουργική προσευχητική σιγή (σιωπή)

⁴³ Παν. Παπαδημητρίου, *Ό Διάκονος τό «Δεηθώμεν» τό λέει πρώτα για τόν Ίερέα, ...*, ό.π..

⁴⁴ Έπίσης πρβλ., «Μετά δέ τους θεηγόρους άποστόλους τινές των άγιων Πατέρων ιδιάζόντως έκαστος και εύχάς έποιούντο, και έκφωνήσεις, και άπηρτισμένης ίερουργίας άκολουθία· ως ό έν άγίοις έπιφανής Έπιφάνιος, και ό μέγας Βασίλειος, και ό θεϊός Χρυσόστομος», [Νικόλαος και] Θεόδωρος έπ. Άνδίδων (1055-1063), [PG 140, 460].

⁴⁵ «γενικά οι Εύχες πάντοτε τίθενται πριν τó Άντιλαβού» (Σινά χφ. 973 έτους 1153, Σινά χφ. 1036 12^{ου}-13^{ου} αι., ΕΒΕ χφ. 713 12^{ου} αι., κλπ., και αιώνας ένωρίτερον τό Barb. Gr. 336 8^{ου} αι. έμμέσως πλήν σαφώς βλ. [ΠΠ7], και τό Ίσιδώρου Πυρομάλλη – Διάταξις τής Θείας Λειτουργίας τής Μεγάλης Έκκλησίας (11^{ου}-12^{ου} αι.), Εύχολόγιον Goar (1647), σ. 180)· «τις τρεις πρώτες Εύχες άρκετά χφ τις έχουν μετά τήν έκφώνηση [προφανώς σέ Λειτουργία άνευ Διακόνου ή συλλειτουργούντος Ίερέως]» (δυστυχώς οι Βατοπαιδινοί δέν αναφέρουν/άπαριθμούν αύτά τά χφφ)· «είναι λίγα τά χφφ πού έχουν τήν εύχή πριν άκριβώς τήν έκφώνηση» [άλλά και αύτó έλέγχεται, όπως π.χ. τό Εύχολόγιον Paris Coislin gr. 367 (PCS367), έτών 1276-1325 (μετά διακόνου), πού φαινομενικά έχει τήν Εύχή του Άντιφώνου Α' μετά τήν Συναπτή και άμέσως πρό τής έκφωνήσεως, αλλά τις άλλες δύο Β' και Γ' τις έχει πρό των Συναπτών (και του Άντιλαβού) και των έκφωνήσεων, και άμα παρεμβάλλεις τις έλλείπουσες ρουμπρίκες διαπιστώνεις ότι και σ' αύτó ουσιαστικά, οι Εύχες είναι πριν τó Άντιλαβού (!), άπλά ή θέση των Εύχών στά χειρόγραφα ως έχουμε τονίσει είναι συμβατική, και όχι σχολαστικώς διατεταγμένη], εις «Θεία Λειτουργία», Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, 2020, Σύντομα σχόλια σ. 91.

⁴⁶ Ίω. Μ. Φουντούλη, Άπαντήσεις εις Λειτουργικές άπορίας, Τόμος Δ', ό.π., #410, σ. 30.

⁴⁷ Ίω. Μ. Φουντούλη, Άπαντήσεις εις Λειτουργικές άπορίας, Τόμος Ε', Άποστ. Διακονία 2003, #551-553, σ. 202.

στην Ἐκκλησία μέχρι νὰ τελειώσει καὶ ὁ Ἱερέας τὴν μυστικὴ του Εὐχή.⁴⁸ Αὐτὴν πάντως τὴν καινοτομία τῆς θέσεως τῆς Ἱερατικῆς Εὐχῆς, δηλ. τῆς χρονικῆς μεταθέσεως τῆς Ἱερατικῆς Εὐχῆς ἀκριβῶς πρὸ τῆς Ἐκφωνήσεως (ἀνεξαρτήτως μὲ ἢ ἄνευ Διακόνου ἢ ἄλλου Ἱερέως), τὴν βλέπουμε νωρίτερα, π.χ. στὶς Εὐχές τῶν Ἀντιφώνων⁴⁹ ἀπὸ τὸν Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ Παπακώστα (1892-1954), ἐπικεφαλῆς τῆς «ΖΩΗΣ» (ποῦ ἤδη εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸν Τρεμπέλα στὶς Μυστικές Εὐχές),⁵⁰ ἐκ τῶν ὁποίων προφανῶς πῆρε θέσεις καὶ ὁ Φουντούλης. **Πάντως καὶ τὸ 1953, μέσα στὴν ἴδια τὴν «ΖΩΗ», ὑπῆρχαν καταγεγραμμένες διαφορετικὲς θέσεις τῶν Ἱερατικῶν Εὐχῶν** (μία τοῦ π. Σεραφεῖμ Παπακώστα ὡς ἀνωτέρω, καὶ δευτέρη (καὶ ἀρχαιότερη) τοῦ Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου: «**Ἐνῶ ψάλλεται τὸ πρῶτον Ἀντίφωνον, ὁ Ἱερεὺς λέγει ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ τὴν ἐξῆς πρώτην Εὐχὴν τῶν Ἀντιφώνων**»,⁵¹ πρβλ. Ἱερατικά 1895, 1951, 1977/2000, ὡς ἀνωτέρω). Καὶ ὁ Τρεμπέλας παραδεχόταν (γιὰ τὶς Εὐχές τῶν Ἀντιφώνων) ὅτι: «**ἐκάστη εὐχὴ ἀνεγινώσκειτο πιθανότατα, ὡς καὶ σήμερον, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Συναπτῆς**».⁵²

7. σὰν νὰ ἔχει παρασυρθεῖ ἀπὸ τὴν ἠχοληψία τῶν ραδιοφωνικῶν παραγωγῶν⁵³ (ἔκανε ραδιοφωνικὲς ὁμιλίες ὁ Φουντούλης), λέει στοὺς Ἱερεῖς (νὰ) «**Διαβάζουν τὴν Εὐχὴ σὲ χαμηλότερο τόνο** [προφανῶς **δὲν τὸν ἀπασχολεῖ**⁵⁴ ἢ **χάβρα** ποῦ ἀκοῦνε οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὰ μεγάφωνα ἀκόμη καὶ μὲ τὸν χαμηλότερο τόνο ...μετὰ μικροφώνου] καὶ **ὑψώνουν λίγο τὴ φωνή τους ὅταν τελειώσει**

⁴⁸ Ἄκουε τὸν Ἅγιο Πορφύριο, εἰς τό, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικές Εὐχές*, 8/2/2022. Ὁρθόδοξος Τύπος, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.

⁴⁹ Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ Παπακώστας, Ἐγκόλπιον Θ. Λειτουργίας, ἔκδ. 5^η, ἔκδ. ἀδελφ. Θεολόγων ἢ «ΖΩΗ», Ἀθῆναι 1950, σ. 40.

⁵⁰ Παν. Παπαδημητρίου, «*Οἱ λατινογενεῖς νεωτερισμοὶ εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν καὶ Λατρείαν*», Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025.

⁵¹ Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, «ΖΩΗ», Ἀθῆναι 1953, σ. 64.

⁵² Παν. Ν. Τρεμπέλα, Αἱ Τρεῖς Λειτουργίαι – κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, ἔκδ. Σωτήρ, 1997, σ. 27.

⁵³ Ὅταν ἓνας κάνει πρόγραμμα σὲ Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ, ἰδίως ὅταν ἔχει καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς κονσόλας τοῦ ἤχου, γνωρίζει ὅτι ὅταν εἶναι νὰ μιλήσει, πρέπει νὰ κατεβάσει τὴν ἔνταση τῆς μουσικῆς γιὰ νὰ ἀκουστεῖ, καὶ ὅταν πάλι τελειώσει τὴν ὁμιλία του, γνωρίζει ὅτι πρέπει νὰ ἀνεβάσει (πίσω) τὴν ἔνταση τῆς μουσικῆς. Τὸ ὑπογεγραμμένο εἶναι παρόμοιο μὲ αὐτὸ ποῦ λέει ὁ Φουντούλης, ὅταν τελειώσει ὁ Ψάλτης, νὰ ὑψώσει τὴν ἔνταση τῆς φωνῆς του ὁ Ἱερέας.

⁵⁴ Ὅπως καὶ πολλοὺς Ἱερεῖς δυστυχῶς δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ. Ἡ λύση δὲν εἶναι νὰ μοντερνίσουμε, νὰ πετάξουμε τὴν Ἱερὰ Παράδοση, καὶ νὰ περιμένουμε τὸν Ψάλτη νὰ τελειώσει γιὰ νὰ φωνάξουμε τὶς Εὐχές, ἀλλὰ νὰ τὶς ποῦμε μυστικῶς, ἄνευ (ἢ μετὰ κλειστοῦ) μικροφώνου, μὴ εἰς ἐπήκοον τοῦ Λαοῦ (καὶ ὁ Λαὸς μυστικῶς, μὴ εἰς ἐπήκοον τοῦ διπλανοῦ του, οὔτε εἰς ἐπήκοον τοῦ Ἱερέως προσεύχεται), ὅπως ἡ Ἱερὰ Παράδοση ἀπαιτεῖ.

ὁ Ψάλτης,⁵⁵ ἔτσι ὥστε νὰ μὴ δημιουργεῖται χασμωδία⁵⁶ [ἐξισώνει δηλ. τὴν λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ τὴν παύση τῶν μουσικῶν ἢ θεατρικῶν ἔργων] καὶ νὰ ἀκούονται οἱ λόγοι τῆς [μυστικῆς] Εὐχῆς [τοῦ Ἱερέως]». ⁵⁷ **Αὐτὸ κάνουν δυστυχῶς καὶ σήμερα, παρασπυθέντες ἐν ἀγνοίᾳ, πολλοὶ Ἱερεῖς καὶ Ἀρχιερεῖς** (εἰδικὰ στὴν Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου). **Ἐνα λεπτὸ κηρύγματος** χρειάζεται γιὰ νὰ μάθει (καὶ νὰ καταλάβει) ὁ Πιστὸς λαὸς ὅτι στὴν Λειτουργία ἔχουμε **ἐνίοτε** καὶ τὴν **Λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ (σιωπὴ)** ὅπου καὶ ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ **Λαὸς συνεχίζουν νὰ προσεύχονται μυστικῶς**. Βλ. ὑποσ. 48.

Ὅμως, ἡ **θέση τῆς Ἱερατικῆς Εὐχῆς** ἀκόμη καὶ στὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα δίνεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς, πρὸ τοῦ Ἀντιλαβοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ θέση αὐτὴ εἶναι **συμβατική**, καὶ ὄχι σχολαστικῶς διατεταγμένη.⁵⁸

Κατ' ἀκρίβειαν, ὁ Ἱερεὺς ἀρχίζει νὰ προσεύχεται μὲ τὴν μυστικὴ Ἱερατικὴ τοῦ Εὐχῆ, ὅπως καὶ ὁ πιστὸς Λαὸς ταυτόχρονα/παράλληλα μὲ τὴν δική του μυστικὴ Εὐχῆ, ὅταν ἀκούσει τὸν Διάκονο

⁵⁵ Ἄλλοι σύγχρονοι ἢ μεταγενέστεροι τοῦ Φουντούλη, περιμένουν νὰ τελειώσει ὁ Ψάλτης γιὰ νὰ ἀρχίσουν νὰ διαβάζουν τὴν Εὐχὴ φωναχτά, κατὰ παράβαση τῆς Ὁρθοδόξου Λειτουργικῆς Παραδόσεως ποὺ ἔχουμε ἐκθέσει, βλ. καὶ **Ἐγκύκλιο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀρ. πρωτ. 1137/13-3-1974**, «Κατὰ πληροφoρίας, ὑπευθύνως περιελθούσας τῇ Ἱ. Συνόδῳ τῆς Ἱεραρχίας, κληρικοὶ τινες παρορώντες τὰς περὶ μυστικῆς ἀναγνώσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐχῶν τῆς τε Θ. Λειτουργίας καὶ τῶν λοιπῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν σχετικὰς ἐνδείξεις τῶν οικειῶν λειτουργικῶν Βιβλίων, προβαίνουσιν εἰς τὴν εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιασματος ἀνάγνωσιν αὐτῶν, ἀναμένοντες **πολλάκις τὴν τῶν ψαλλομένων ὕμνων κατάπαυσιν**, προκειμένου ἵνα ἄρξωνται ἀναγινώσκοντες ταύτας, προδίδοντες αὐτῷ περιφρόνησιν πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ παράδοσιν καὶ συμβάλλοντες εἰς τὴν δημιουργίαν ἀνεπιτρέπτου ποικιλίας ἐν τῇ ἐπιτελεσει τῶν τῆς Θείας Λατρείας καθηκόντων αὐτῶν».

Διορθώθηκαν οἱ παρήκοι; Οὐδαμῶς.

Δυστυχῶς τὰ μικρόφωνα ἔκαναν/κάνουν μεγάλο κακὸ στὴν ὀρθόδοξη τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας. Τὸ μυστικὸ ἢ χαμηλόφωνο τῶν Ἱερατικῶν Εὐχῶν ποὺ ἐνίοτε ἀκούγονται μόνον ἀπὸ τοὺς συλλειτουργοῦντες Ἱερεῖς (μερικοὶ Ἱερεῖς τηροῦν τὴν παλαιὰ παράδοση τῶν μυστικῶν Εὐχῶν καὶ σὲ Συλλειτουργο, βλ. [ΠΠ9]), **ἔγινε φωναχτὸ διὰ τῶν μικροφῶνων**, καὶ πολλοὶ Ἱερεῖς πάνω στὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς δὲν ἔδιναν/δίνουν σημασία στὰ μικρόφωνα. Ὅμως οἱ παλαιοὶ Ἱερεῖς ποὺ ἀκούγονταν ἐνίοτε (ὄχι πάντα) οἱ μυστικὲς Εὐχῆς τῶν λόγω τῶν μικροφῶνων, **ἀκούγονταν ἀκουσίως, ὄχι ἐπὶ τούτου ὅπως σήμερα, ἐνῶ ἔψαλλαν οἱ Ψάλτες**. Σήμερα ὁμως πολλοὶ ἂν ὄχι οἱ περισσότεροι Κληρικοὶ, ἐπὶ τούτου, ἠθελημένα, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει, λένε φωναχτὰ καὶ ἐπιτηδευμένα τὶς μυστικὲς Εὐχῆς πολλὰς φορές νεωτεριστικὰ περιμένοντας τοὺς Ψάλτες νὰ τελειώσουν τὰ ψαλλόμενα (ὅπως ἤδη παρατηρεῖ ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1974, τότε κατ' ἐξάιρεσιν, σήμερα πολλαχού). **Οἱ Εὐχῆς ὁμως τῶν Ἱερέων στὴν Λειτουργία εἶναι μυστικὲς ὅπως εἶδαμε, ὅπως εἶναι μυστικὲς καὶ οἱ Εὐχῆς τῶν Πιστῶν ποὺ λέει ὁ κάθε πιστὸς μέσα του.**

⁵⁶ Χασμωδία· ὄρος δανεικὸς ἀπὸ τὰ μουσικὰ ἢ θεατρικὰ ἔργα.

⁵⁷ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', ὁ.π., #551-553, σ. 203.

⁵⁸ Βλ. ἐπίσης τὸ δίτομον, «Θεία Λειτουργία», Ἰ.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, 2020, Σύντομα σχόλια σ. 91. – **Συμβατική** εἶναι ἡ θέση τῶν Εὐχῶν στὰ χειρόγραφα Πατέρες, ἀφοῦ λένε τὰ χειρόγραφα: «ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπέυχεται τὴν Εὐχὴν», ἀρα οἱ Εὐχῆς λέγονται πρὸ τοῦ Ἀντιλαβοῦ, ἐνῶ ὁ Διάκονος προσφωνεῖ.

(ἢ τὸν ἄλλον Ἱερέα, σὲ Συλλειτουργο, ποῦ ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐκφώνηση τῶν διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῶν) νὰ τοὺς προτρέπει γιὰ προσευχὴ μὲ τὸ «**δεηθῶμεν**».

Ἄν ὁ Ἱερεὺς τελειώσει τὴν μυστικὴν τοῦ Εὐχῆ νωρίτερα ἀπὸ τὴν κοινὴν Εὐχὴν τοῦ Διακόνου, ἐννοεῖται ὅτι **μπορεῖ ὁ Ἱερεὺς νὰ συνεχίσει νὰ προσεύχεται μυστικῶς** (εἴτε μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον, εἴτε μὲ τὴν «Εὐχὴ», ἢ αὐτοσχεδίως ὅπως τὸν φωτίσει ὁ Θεός, κατὰ τὸ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε). Ἄν τελειώσει τὴν κοινὴν Εὐχὴν τοῦ Διακόνου (καὶ ὁ Ψάλτης τὴν τελικὴ ἀπόκριση) καὶ ὁ Ἱερεὺς δὲν ἔχει τελειώσει τὴν δικήν του μυστικὴν Εὐχὴν, ἐννοεῖται ὅτι ἀκολουθεῖ Λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ (σιωπὴ) στὴν Ἐκκλησία, ὅπου **ἅπαντες ἐν σιγῇ προσεύχονται** (ὑποσ. 48).

Ε. Ἀπὸ αἰῶνων Παράδοση οἱ Μυστικὲς Εὐχὲς

Τὸ μυστικὸν τῆς Προσ-Εὐχῆς ἔχει καθιερωθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, Ματθ. ζ' 5-6.⁵⁹

Λίγες Ἱερατικὲς Εὐχὲς ἐξαιρετέως ἔχουν θεσπισθεῖ ἐκφώνως στὴν Ἱερά Παράδοσή μας, ἴσως λόγῳ κατηχητικοῦ χαρακτῆρος ἢ ἄλλων ἱστορικῶν λόγων ἀγνώστων σὲ ἐμᾶς, μέχρι στιγμῆς.

Στὴν Θεία Λειτουργία ἡ μόνη ἐκφωνη Ἱερατικὴ Εὐχὴ εἶναι ἡ Ὁπισθάμβωνος, γιὰ αὐτὸ καὶ λεγόταν πίσω ἀπὸ τὸν Ἀμβωνα, δηλ. **στὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησίας** γιὰ νὰ ἀκούγεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς (ὡς ἐγγύτερα πρὸς αὐτούς). Ὁ Ἱερεὺς τὴν ἔλεγε φυσικὰ πρὸς Ἀνατολὰς προσευχόμενος.⁶⁰ Αὐτὴ ἡ Ἱερατικὴ Εὐχὴ προστέθηκε ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Πατέρες **γιὰ τοὺς**

⁵⁹ Ὁ θεμελιώδης λόγος τοῦ Κυρίου γιὰ τὴν Προσευχὴ εἶναι ὁ ἐξῆς· Ματθ. ζ' 5-6· «Καὶ ὅταν προσεύχη, οὐκ ἔση ὡς οἱ ὑποκριταί· ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἐστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. **Σὺ δὲ ὅταν προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσσευξαι τῷ πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ**». Εἰς τὴν Λειτουργίαν (ἐν ταῖς ἐκκλησίαις), ταμιεῖον εἶναι ἡ διάνοια, ὁ νοῦς, ἡ καρδιά· ἡ θύρα εἶναι τὸ στόμα (καὶ οἱ ἄτακτες κινήσεις τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ γενικὰ κινήσεις ποῦ γίνονται ἐμπαθῶς καὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι). Οἱ ἐκφωνήσεις ὁμως, τὰ ἀναγνώσματα, τὰ τροπάρια, κτλ. ποῦ εἶναι δοξολογία, κατήχηση, αὐτὰ ἐκφώνως ὄχι μυστικῶς, «ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν Αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια Αὐτοῦ», Ψαλμ. 4ε'.

⁶⁰ βλ. Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς*, Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025, ἐπίσης, Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολὴν τελεῖται*, 15/2/2026.

περίεργους «γνωσιμαχοῦντας» πού ἤθελαν νὰ μάθουν τί λένε μυστικῶς οἱ Κληρικοὶ στοῦ Ἱεροῦ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Γερμανὸ Πατρ. Κων/ πόλεως (640-740).^{61, 62, 63}

Στὸν μυστικὸ τρόπο τῶν Εὐχῶν ἐπίσης συνηγοροῦν καὶ τὰ ἀρχαία χειρόγραφα (μέχρι τὰ πρόσφατα Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας πρὸ τοῦ 2002-2004 περίπου) πού ἔχουν τὴν ἐπεξήγηση (ρούμπρικα): **«ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν»**, ἢ καὶ τὸ «μυστικῶς».⁶⁴ Δηλ. ἐνῶ ὁ Διάκονος ποιεῖ ἐκφώνως τὴν κοινὴ διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὴν (τὰ Διακονικά), ἀπὸ ὑπακοῆ ἀνταποκρινόμενος **καὶ ὁ Λαὸς προσεύχεται μυστικῶς, ἀλλὰ πρωτίστως καὶ ταυτόχρονα καὶ ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται** καὶ αὐτὸς μυστικῶς μὲ τὴν Ἱερατικὴ του Εὐχὴ, ἀπαγγέλων τῷ Θεῷ, καὶ **«συλλαλῶν μόνος Αὐτῷ»**.^{65, 66}

Συλλαλῶν μόνος μὲ τὸν Θεὸ ὁ Ἱερεὺς (δηλ. συνομιλῶντας μόνος μὲ τὸν Θεό), γιὰ αὐτὸ ὑπῆρχε καὶ τὸ Καταπέτασμα (πού ἀργότερα ἐγινε συμπαγὲς Τέμπλο)⁶⁷ καὶ τὰ Βημόθυρα, γιὰ αὐτὸ

⁶¹ «Ἐπειδὴ γάρ τινες τῶν ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐστώτων εἰς ἀπορίαν πολλακίς χωροῦσι, γνωσιμαχοῦντες καὶ λέγοντες· Τίς ἄρα ὁ σκοπός, καὶ ἡ τῶν παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως ὑποψιθιζομένων Εὐχῶν ἔννοιά τε καὶ δύναμις; καὶ ἐφίενται εἰδῆσίν τινα καὶ τούτων καταλαβεῖν, κατὰ τοῦτον οἱ θεοὶ Πατέρες, ὡς ἀνακεφαλαίωσιν πάντων τῶν διὰ τῶν Εὐχῶν αἰτουμένων, τὸν χαρακτήρα ταύτης [τῆς Ὀπισθαμβάνου Εὐχῆς] ἐποίησαντο, διδάσκοντες τοὺς ἐπιζητούντας, ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα», Ἅγ. Γερμανὸς Ἀρχιεπ. Κων/πόλεως (640-740), [PG 98, 452C].

⁶² Βλ. ἐπίσης, Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπὸ Ἀνατολὴ πρὸς Δύση, τὴν ὥρα τῆς Ἀναφορᾶς — Τὰς θύρας, τὰς θύρας· Ποιῆς θύρες; Τὸ Ἱερόν Κιβώριον, τὰ Καταπετάσματα-Παραπετάσματα-Βῆλα, τὸ Φράγμα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τὸ Φράγμα τοῦ Πρεσβυτερίου (Σολέα), τὸ Σύνθρονον*, [PDF], β' ἔκδ. 23/4/2024.

⁶³ Πρεσβ. Γ. Διαμαντοπούλου, *Ἡ θεολογικὴ τεκμηρίωση τῆς ἀπόκρυψης τῶν τελουμένων στοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν ὄσιο Νικήτα τὸν Σηθηάτο*, Εἰσήγηση στὴν ἡμερίδα τῆς Ἑστίας Πατερικῶν Μελετῶν: Στὸν ἀπόηχο τῆς Λειτουργικῆς Ἀνανέωσης - Ἀναταράξεις στὴ Θεία Λατρεία, 11/6/2023.

⁶⁴ Παν. Παπαδημητρίου, *Ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν*, [PDF], 30/10/2022.

⁶⁵ Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, ...*, ὁ.π.: «Εἶτα πρόεισιν ὁ ἱερεὺς μετὰ παρῆρσίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μετὰ ἀληθινῆς καρδίας, ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἀπαγγέλων τῷ Θεῷ, καὶ **συλλαλῶν μόνος Αὐτῷ**, οὐκέτι διὰ νεφέλης, ὡς ποτε Μωσῆς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἀλλ' ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτεύων· καὶ μεμύηται τὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος θεογνωσίαν καὶ πίστιν, καὶ **μόνος μόνῳ προσλαλεῖ Θεῷ μυστήρια**, μυστήρια ἀπαγγέλων ἐν μυστηρίοις, τὰ κεκρυμμένα πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ γενεῶν, νῦν δὲ φανερωθέντα ἡμῖν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅπερ ἡμῖν ἐξηγήσατο ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς. [...],» Κεφ. 53, 65, [PG 98, 429A].

⁶⁶ «Μυστικῶς τὰ μυστικά φθέγγεσθαι» (Ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος), «τῶν Μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασώζεσθαι» (Ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας), «Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς» (Ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης), «Ἐνθα δὲ μυστήρια, πολλὴ σιγὴ» (Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος), «[Ὁ Ἱερεὺς] **μόνος μόνῳ** προσλαλεῖ Θεῷ μυστήρια» (Ἅγ. Γερμανὸς Κων/πόλεως).

⁶⁷ Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Καταπετάσματος (Τέμπλου, Εἰκονοστασίου, Φράγματος τοῦ Βήματος) - Α' ἐκδοχὴ-προσέγγισις*, [youtube.com/S2YdJFBxo8g](https://www.youtube.com/S2YdJFBxo8g), Ἀπρ. 2024.

καὶ τὸ Κιβώριον τῆς Ἁγίας Τραπέζης μετὰ τὰ παραπετάσματά του,⁶⁸ (Ματθ. ζ' 5-6) ποὺ ἐκλείναν δημιουργώντας **Ταμειῖον Προσευχῆς τοῦ Ἱερέως**.

Ὁ Ἰωάννης Φουντούλης (1927-2007) πάντως, πρὸς τιμὴν του, ἀναφέρει εἰλικρινῶς γιὰ τὴν ἐπικρατοῦσα τάξη στὴν Ἐκκλησία στὶς ἡμέρες του (καὶ τὴν ὁποία προφανῶς καὶ δυστυχῶς πάλεψε μαζί με ἄλλους ἀφανέστερους λειτουργικούς τάχα ἀναγεννητὲς νὰ ἀνατρέψει, μᾶλλον ἐν ἀγνοία του, μετὰ τὰ σημερινὰ ἀχαρακτῆριστα ἀποτελέσματα,⁶⁹ γιὰ τὰ ὁποῖα καὶ ὁ ἴδιος θὰ τρώμαζε⁷⁰):

α) «Ἐχει ὁμως δημιουργηθεῖ **ἀπὸ αἰώνων**⁷¹ παράδοση ὡς πρὸς τὴ μυστικῶς ἀνάγνωση **τῶν Εὐχῶν** καὶ αὐτὴ σήμερα εἶναι ἡ γενικῶς κρατοῦσα σ' ὅλη τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία **τάξη**».⁷²

β) «Ἐνωρὶς ἐπεκράτησε νὰ λέγωνται “μυστικῶς” οἱ εὐχὲς τῆς θείας Λειτουργίας. **Συνήθως ὁ ἱερεὺς τὶς ἔλεγε κατὰ τὴν ὥρα ποὺ ὁ διάκονος ἔλεγε τὴν συναπτὴ, πάντως πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως**».⁷³

γ) «“Μυστικῶς”, ὡς γνωστόν, λέγονται σήμερα **ὅλες** οἱ Εὐχὲς τῆς θείας Λειτουργίας **ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ὀπισθάμβωνον [στὸ τέλος]**».⁷⁴

δ) «**Μυστικῶς λέγονται οἱ Εὐχὲς ποὺ ἀπευθύνονται στὸν Θεό**».⁷⁵ [**Ὅλες οἱ Εὐχὲς ὁμως στὸν Θεὸν ἀπευθύνονται (!), ὄχι στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ κόσμου, κλπ.**].

⁶⁸ Βλ. ἐπίσης, Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τραπέζας*, ..., ὁ.π., β' ἔκδ. 23/4/2024.

⁶⁹ Βλ. ὑποσ. 50.

⁷⁰ Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τραπέζας*, ..., ὁ.π.: «**Καὶ πάλι ὁμως τὸ Καταπέτασμα ἀνελκυόταν** [ἡ Ὁραία Πύλη ἐκλείνει] μετὰ τὸν ἀσπασμὸ τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ὁμολογία τῆς ὀρθῆς πίστεως μετὰ τὴν ἀπαγγελία τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου. Τὸ δὲ «θεᾶσθαι αὐτοφεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς» ἦταν καὶ εἶναι τὸ φοβερὸ καὶ ἱερὸ προνόμιο τοῦ λειτουργοῦ, τοῦ «ἐνδεδυμένου τὴν τῆς ἱερατείας χάριν». **Ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸν περιούσιο λαὸ τοῦ Θεοῦ ἅς μὴν ἐπιτρέψει νὰ τοῦ ἐπιβάλλουμε βρόγχους εἰς κρίμα καὶ εἰς κατάκριμα**», σσ. 154-155. Ἀπὸ τό. Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα Α'*, «Ἡ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης», Ἀποστολικὴ Διακονία, ἔκδ. α' 2002, σσ. 209-224.

⁷¹ Κατὰ τὴν γνώμη μας, ὄχι ἀπὸ αἰώνων, ἀλλ' **ἀπ' ἀρχῆς**, πρβλ. Ματθ. ζ' 5-6, Σύνοδος Λαοδικείας.

⁷² Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε' (2003), ὁ.π., #551-553, σ. 201.

⁷³ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Β', Ἀποστ. Διακονία 1994, #235, σ. 229.

⁷⁴ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε' (2003), ὁ.π., #551-553, σ. 192.

⁷⁵ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε' (2003), ὁ.π., #558, σ. 222. – Ἦναι ἰσχυρὸν ἡ Εὐχὲς ποὺ ἀπευθύνονται σὲ ἀνθρώπους; Φυσικὰ ὄχι, στοὺς ἀνθρώπους προσευχόμεσθε:

Υποστηρίζαμε από την Παράδοση ότι υπακούοντες στην κοινή δια Προσφωνήσεως Εύχή του Διακόνου (του Κυρίου δεηθώμεν), τόσο οι Ίερείς όσο και ο Λαός και οι Γέροντες και Μοναχοί στις Ίερες Μονές και Σκήτες ανταποκρίνονται προσευχόμενοι μυστικῶς (μόνον ὁ Ψάλτης ἐκφώνως). Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀναγκαστικὰ μυστικῆς (ἢ τοῦλάχιστον πραγματικὰ (ἦτοι ἄνευ μικροφώνων) χαμηλοφώνως, μὴ εἰς ἐπήκοον τοῦ Λαοῦ) οἱ Ίερατικῆς Εὐχῆς τῆς Λειτουργίας⁷⁶ πρῶτον ἀπὸ υπακοῆ στὸν λόγο τοῦ Κυρίου (Ματθ. ζ' 5-6, ὑποσ. 59), ἀπὸ υπακοῆ στὴν Ίερά Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπίσης, γιὰ τὴν συγκέντρωση τοῦ Ίερέως στὴν Προσευχὴ (μὲ ὅτι αὐτὸ συνεπάγεται),⁷⁷ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ χάβρας, καὶ γιὰ νὰ μὴν ἀποσπῶνται οἱ Πιστοὶ (καὶ οἱ Μοναχοί, Γέροντες στὰ μοναστήρια, ὑποσ. 18) στὴν ἐπίσης μυστικῆ Προσευχὴ τους. Ἐχετε δεῖ στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία Πιστὸ ἢ Μοναχὸ νὰ εὐχεται εἰς ἐπήκοον τοῦ διπλανοῦ του ἢ τοῦ Ίερέως;⁷⁸

Γιὰ αὐτὸ καὶ ὁ Ὅσιος Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστὴς βροντοφώναξε τοῦ Ίερομονάχου: «Μὴ φωνάζης, παπαῖ, πές τις σιγανά, ὅπως ἀναφέρεται μέσα στὸ Ίερατικὸ, ὅτι μυστικῶς λέγονται».⁷⁹

Τὸ μυστικὸν (σιωπηρὸν) τῆς Προσευχῆς τῶν Ίερέων, ὅπως καὶ τοῦ Λαοῦ καὶ τῶν Μοναχῶν, ἐπίσης, πέραν τῶν ὄσων ἀναφέρθηκαν στὸ ἄρθρο (καὶ σὲ πλείστες ὄσες ἀγιοπατερικῆς, καὶ ἱεροκανονικῆς ἀναφορῆς στὰ διάφορα ἄρθρα μας, [ΠΠ{1-10, 13-14, 22}], στηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴ προσευχητικὴ κατεύθυνση (πρὸς Ἀνατολὰς) τοῦ Ίερέως μὲ τὸν Λαό, καὶ τῶν Πιστῶν μεταξύ των,⁸⁰ στηρίζεται καὶ ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ καὶ ἀρχαῖο κλείσιμο τῆς Ὁραίας Πύλης

⁷⁶ Ὁ γέροντάς μου Στέφανος μοῦ εἶπε: «ὁ γέροντας Ἐφραῖμ ἔλεγε μυστικῶς τὶς Εὐχῆς, μὲ κλειστὰ τὰ χεῖλη, καὶ σὲ συλλειτουργο, μόνο τὴν Εὐχὴ τοῦ Καθαγιασμοῦ ἀκούγαμε Ἰσα-Ἰσα, ψιθυριστά, οἱ συλλειτουργοί» (Ἀναλόγιον). Ὁ Ἅγιος Τύχων ὁ Ἀγιορείτης (παπα-Τύχων) «διάβαζε τὶς εὐχῆς τῆς θ. Λειτουργίας, τὶς ὁποῖες γνῶριζε ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πολύχρονη καὶ συνεχὴ τέλεσή της, ὄχι νοερώς, οὔτε μεγαλοφώνως, ἀλλὰ ἔτσι ὥστε νὰ ἀκούγονται στὸ αὐτί τοῦ ἱερέως [Ἰσα-Ἰσα στὸ αὐτί του δηλαδή, αὐτὸ εἶναι τὸ “χαμηλοφώνως”]» (Ἱερομ. Ἀθαγγέλου (Καλαφάτη), Οἱ ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὸν παπα-Τύχωνα, ἐκδ. Ἱ.Μ. Σίμωνος Πέτρας, Ἅγιον Ὄρος, σ. 28). Νὰ ποῦμε ἐπίσης, ὅτι παλαιὰ ὑπῆρχε ἀπλὸς κόσμος ποὺ δὲν διάβαζε νοερά, ἀλλὰ “χαμηλοφώνως”, βγάζοντας δηλ. τὴν φωνὴ τους Ἰσα νὰ τὴν ἀκούουν.

⁷⁷ «ἢ [ἔκφωνη] ἀνάγνωσις τῶν εὐχῶν εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιάσματος ἀπαιτεῖ στόμφο, χρωματισμὸν τῆς φωνῆς καὶ πολλάκις πομπῶδες ὕφος καὶ ἄλλας «ὑποκριτικὰς» ἱκανότητάς, στοιχεῖα ἐρχόμενα εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνοπρεπῆ καὶ κατανοητικὴν ἀτμόσφαιραν, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας», Πρωτοπρ. Ἀλεξάνδρου Κ. Καραπαναγοπούλου, Ἡ Θεία Λειτουργία (Εἰσαγωγή – Κείμενον – Ἑρμηνεία), Ἀθήνα 1975, σ. 12.

⁷⁸ Πέραν τοῦ Πιστεύω καὶ τοῦ Πάτερ ἡμῶν, ποὺ καὶ αὐτὰ μυστικῶς (μόνον ὁ Προεστὼς ἢ ὁ Ἀναγνώστης ἐκφώνως) μᾶς τὰ παρέδωσε ἡ Ίερά Παράδοσις (γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὑπερηφανείας πρωτίστως, καὶ τῆς χάβρας δευτερευόντως)· «ἕκαστος τῶν ἐκκλησιαζομένων ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν». Βλ. ὑποσ. 31.

⁷⁹ Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικῆς Εὐχῆς*, 8/2/2022. Ὁρθόδοξος Τύπος, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.

⁸⁰ Γύρισε στὸν διπλανὸ σου καὶ προσευχήσου πρὸς αὐτὸν ἐν ὥρᾳ Λειτουργίας (Ἀκολουθίας). Ἔτσι θὰ ἐννοήσεις ὅτι ἡ κοινὴ Προσευχὴ στὴν Ἐκκλησία ἀπαιτεῖ ὅλοι (Κληρικοί, καὶ Λαϊκοί) νὰ βλέπουν στὴν ἴδια κοινὴ

(βημοθύρων καὶ καταπετάσματος) στὴν Ἁγία Ἀναφορά, ἀπὸ ἀμέσως μετὰ τὴν Μ. Εἴσοδον μέχρι τὸ Μετὰ φόβου,⁸¹ τὸ ὁποῖον κλείσιμο ἐπολέμησαν οἱ λειτουργικοὶ ἀναγεννητὲς τοῦ προηγούμενου αἰῶνος, σφοδρώτερα ἀπὸ ὅτι τὴν κατ' ἀνατολὰς στάση τοῦ Ἱερέως στὸ Μνημόσυνο.⁸²

Ἡ δὲ ἀρχαιότερη καταγραφή τοῦ ὄρου «Μυστικὲς Εὐχές», σύμφωνα μὲ τὴν ἕως τώρα ἔρευνά μας, ἀναφερόμενη στὶς Ἱερατικὲς Εὐχές τῆς Λειτουργίας, εἶναι τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (4^{ος} αἰ.), συγχρόνου τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Ἁγίας Συνόδου τῆς Λαοδικείας, καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Στὸν Β' Κανόνα του (γιὰ ἄλλο θέμα βέβαια) κάνει ἀναφορά σὲ Μυστικὴ Ἱερατικὴ Εὐχή: «οὐδέποτε γὰρ Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς, μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνῆσαι τὸν Θεὸν καταξιοῦται».⁸³

Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Ζωναρᾶ (12ος αἰ.) στὸ ἐπίμαχο σημεῖο ἔχει ὡς: «μηδὲ συνεστάναι τοῖς ὀρθόδοξοις, καὶ συνεύχεσθαι Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς, ἤγουν ὅτε ὁ Ἱερεὺς τὸν Ἄρτον ἀγιασθῆναι καὶ τὸ Ποτήριον καθ' ἑαυτὸν εὐχεται».⁸⁴

Σίγουρα ὁ ὄρος «Μυστικὴ Εὐχή» ἀναφερόμενος στὶς Ἱερατικὲς Εὐχές τῆς Θείας Λειτουργίας θὰ προϋπήρχε τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (βλ. καὶ ὑποσ. 66), κατὰ τὴ γνώμη μας περιφραστικὰ μέχρι τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους.⁸⁵

«Ἡ Ἐκκλησία ὡς παρέλαβεν», λέει τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας.^{86, 87, 88} Ἀμήν.

κατεύθυνση. Ἡ κοινὴ κατεύθυνση στὶς Ἀκολουθίες, στὴν Ἐκκλησία, ἔχει θεολογικῶς θεσπιστεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Ἁγίους Πατέρες, εἶναι ἡ Ἀνατολή, βλ. [ΠΠ22].

⁸¹ Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας*, ..., ὁ.π., Κεφ. 18, 19, β' ἔκδ. 23/4/2024.

⁸² Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολὴν τελεῖται*, 15/2/2026.

⁸³ Βλ. ἐπίσης ἐδῶ μιὰ παλιά μας σχετικὴ πρόχειρη σημείωση: Ὅρος: «Μυστικὲς Εὐχές» τῆς Θείας Λειτουργίας, 11/2/2022, analogion.gr.

⁸⁴ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήνησιν 1854, τόμος Δ', σ. 304.

⁸⁵ Πρβλ. Παν. Παπαδημητρίου, *Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν «θεῖαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον*, 2/12/2020.

⁸⁶ Λέει καὶ ὁ μέγας θεολόγος καὶ δογματολόγος τῆς Ἐκκλησίας Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει, ἔχομεν τοὺς ποιμένας, τοὺς λαλήσαντας ἡμῖν τὸν λόγον καὶ τυπώσαντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν. Οὐ μεταίρομεν ὄρια αἰῶνια, ἀ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλὰ κατέχομεν τὰς παραδόσεις, καθὼς παρελάβομεν· εἰ γὰρ ἀρξόμεθα τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας κἂν ἐν μικρῷ καθαιρεῖν, κατὰ σμικρὸν τὸ πᾶν καταλυθήσεται.» [PG 94, 1297].

⁸⁷ Παρόμοια ἔλεγε καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ὁσίου Ἰωσήφ τοῦ Ἠσυχαστοῦ, ὁ Ὁσῖος Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης, σύμφωνα μὲ τὸν Μητρ. Λεμεσοῦ Ἀθανάσιον: «Πάντοτε ἔλεγε “νὰ προσέχετε νὰ πηγαίνετε ὅπως μᾶς παρέδωσαν οἱ Πατέρες μας”. Αὐτὴ τὴν παράδοση τῶν Πατέρων πολὺ τὴν ὑποστήριζε. “Μὴν κάνετε πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν τὰ παραλάβατε. Ὅπως παραλάβατε, αὐτὰ νὰ κάνετε”. Καὶ ὁ ἴδιος ἔλεγε γιὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅταν τὸν ρωτήσαμε κάτι, γέροντα αὐτὸ εἶναι καλύτερο; Λέει: “Ἐγὼ ἔτσι παρέλαβα. Δὲν παρέλαβα διαφορετικά. Ὅπως παρέλαβα, αὐτὰ θὰ φυλάξω καὶ αὐτὰ θὰ κάνω”», Ὁμιλία Μητρ. Λεμεσοῦ Ἀθανασίου «#23 Ἅγιος Εφραίμ Κατουνακιώτης – Β' μέρος» (24:17 – 24:44), 24 Ἀπριλίου 2025, [youtube](#).

⁸⁸ Παρόμοια ἔλεγε καὶ ὁ Ὁσῖος Ἰάκωβος Τσαλίκης: «Ἐμεῖς Πάτερ μου ὅ,τι βρήκαμε θὰ τηρήσουμε!»

Λειτουργιολογικά μας άρθρα

(διαθέσιμα εις τό *Ἀναλόγιον*⁸⁹, καί εις τό *Academia*⁹⁰):

- [ΠΠ1] Παν. Παπαδημητρίου, *Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός τὴν «θείαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον;*, [PDF], [PDF], 2/12/2020.
- [ΠΠ2] Παν. Παπαδημητρίου, *Τὰ τρία Ἀμήν (Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν) εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου*, [PDF], [PDF], 8/11/2020 (27/10/20).
- [ΠΠ3] Παν. Παπαδημητρίου, *Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας 1334, Ἁγίου Φιλοθέου*, V.480 [ΔΘΛ], [PDF], [PDF], πρόχειρον, 23/11/2020.
- [ΠΠ4] Παν. Παπαδημητρίου, *Διάταξις τῆς Πατριαρχικῆς Λειτουργίας 1386 (Ἁγία Σοφία), παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, διακ. Δημητρίου Γεμιστοῦ*, V.135 [ΔΘΛ], [PDF], [PDF], πρόχειρον, 22/11/2020.
- [ΠΠ5] Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικὲς Εὐχές*, [PDF], [PDF], 8/2/2022. Δημοσιεύθηκε ἐπίσης στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.
- [ΠΠ6] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ ἸΘ' Κανὼν τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας (364), καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν*, [PDF], [PDF], 3/4/2022.
- [ΠΠ7] Παν. Παπαδημητρίου, *Ποιοῦντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν*, [PDF], [PDF], 30/10/2022.
- [ΠΠ8] Παν. Παπαδημητρίου, *Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως (Διακονικά)*, [PDF], [PDF], 5/12/2022.
- [ΠΠ9] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἱερατικὸν Συλλεΐτουργον - σύγκρισις διατάξεων, Ἱερατικῶν, καὶ σχόλια*, [PDF], [PDF], 21/12/2022.
- [ΠΠ10] Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπὸ Ἀνατολὴν εἰς Δύση, τὴν ὥρα τῆς Ἀναφορᾶς — Τὰς θύρας, τὰς θύρας· Ποιῆς θύρες; Τὸ Ἱερόν Κιβώριον, τὰ Καταπετάσματα-Παραπετάσματα-Βῆλα, τὸ Φράγμα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τὸ Φράγμα τοῦ Πρεσβυτερίου (Σολέα), τὸ Σύνθρονον*, [PDF], β' ἔκδ. 23/4/2024 (α' ἔκδ. 5/2/2024). Στὴν ἐργασία αὕτη ἀναλύουμε ἐκτενῶς καὶ πολλὰ ἐπιμέρους σχετικὰ θέματα, π.χ.:
- i. Κεφ. 5^{ον}, *Ὁ διαχωρισμὸς τῶν Φύλων στὸν Ναόν*.
 - ii. Κεφ. 18^{ον}, *Τὸ κλείσιμο τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ Ἱεροῦ (τὰ Βημόθυρα καὶ τὸ Καταπέτασμα) στὴν Θεία Λειτουργία στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*.
 - iii. Κεφ. 19^{ον}, *Τὸ κλείσιμο τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ Ἱεροῦ (τὰ Βημόθυρα καὶ τὸ Καταπέτασμα) στὰ Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας — Σύγκριση, σχόλια*.
 - iv. Κεφ. 77^{ον}, 95^{ον}, *Τὸ Καταπέτασμα στὸν Ἅγιο Συμεὼν Ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης (+1429)*.
 - v. κλπ.
- [ΠΠ11] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Καταπετάσματος (Τέμπλου, Εἰκονοστασίου, Φράγματος τοῦ Βήματος)* [Βίντεο], 30/4/2024.

⁸⁹ analogion.gr/typikon/liturgy-articles.

⁹⁰ independent.academia.edu/ΠΔΠ/Liturgical.

- [ΠΠ12] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὅτι τό χαμηλό Τέμπλο κυρίως, καί ἡ ἀνοιχτή Ὠραία Πύλη, ἐμποδίζουν τόν πιστόν Λαόν νά προσευχηθεῖ, καί πόσο κακό κάνει στοὺς Ἱερεῖς*, [PDF], α' ἔκδοσις (v.1.1), 31-30/5/2024.
- [ΠΠ13] Παν. Παπαδημητρίου, *Εὐχές τῶν Κατηχομένων (Εὐχή διά Προσφωνήσεως, Συναπτῆ)· Πόσοι προσεύχονται παράλληλα καί ταυτόχρονα; Ἀναφορές Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καί περὶ Προσευχῆς στήν Λειτουργία*, [PDF], α' ἔκδοσις, 22/7/2024.
- [ΠΠ14] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Διάκονος τό «Δεηθῶμεν» τό λέει πρώτα γιά τόν Ἱερέα, καί φυσικά γιά τόν Λαόν — «Τό γάρ, Δεηθῶμεν, οὐ τοῖς Ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλά καί τοῖς εἰς τόν Λαόν συντελοῦσιν», Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, [PDF], α' ἔκδοσις, 22/7/2024.
- [ΠΠ15] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Ζωοποιός Σταυρός τοῦ Χριστοῦ ἀνέκαθεν δέσποζε στό Ἱερόν Βῆμα, στήν Ἁγία Τράπεζα, καί διέλαμπε ὅταν ἦταν ἀνοιχτή ἡ Ὠραία Πύλη, τό Καταπέτασμα – Καί περὶ τοῦ Συνθρόνου, καί περὶ τῆς Ἐγκυκλίου γιά τόν Σταυρό καί τήν θέση τοῦ Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία τοῦ Μητροπολίτου Περιστερίου Γρηγορίου Παπαθωμᾶ*, [PDF] α' ἔκδοσις, 4/11/2024.
- [ΠΠ16] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Θεολογία τοῦ Σταυροῦ μέ τόν Ἐσταυρωμένο στήν Ἁγία Τράπεζα*, [PDF], α' ἔκδοσις, 6/12/2024.
- [ΠΠ17] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Προτεσταντική «θεολογία» καί ἡ «θεολογία» τοῦ Μητρ. Περιστερίου Γρηγορίου γιά τόν Ἐσταυρωμένο*, [PDF], 9/12/2024. Δημοσιεύτηκε στόν Ὁρθόδοξο Τύπο, 20/12/2024, ἀρ. φύλλου 2523, σσ. 1, 5, μέ τίτλο: «Προτεσταντική ἡ «θεολογία» τοῦ Μητρ. Περιστερίου».
- [ΠΠ18] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἐπόμενοι τῶν Αἰρετικῶν, οἱ ἀφαιροῦντες τόν Ἐσταυρωμένο*, [PDF], Ὁρθόδοξος Τύπος, 10/1/2025, ἀρ. φύλλου 2525, σσ. 1, 4. Ἀναλυτικός τίτλος ἄρθρου: «Ἐπόμενοι τῶν Λατίνων καί Προτεσταντῶν, οἱ ἀφαιροῦντες τόν Σταυρό καί τόν Ἐσταυρωμένο ἀπό τήν Ἁγία Τράπεζα».
- [ΠΠ19] Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ διάφοροι νεωτερισμοί στήν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου Οὔσης ὀψίας, τῆ Κυριακῆ τοῦ Πάσχα ἐσπέρας (Ἀγάπη)*, [PDF], α' ἔκδοσις, 22/4/2025.
- [ΠΠ20] Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ Λατινογενεῖς Νεωτερισμοί τοῦ Οἰκουμενισμοῦ καί τῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως στήν Θεία Λειτουργία καί Λατρεία*, [PDF], 31/3/2025. Δημοσιεύτηκε στόν Ὁρθόδοξο Τύπο μέ τίτλο: «Οἱ λατινογενεῖς νεωτερισμοί εἰς τήν Θείαν Λειτουργίαν καί Λατρείαν», ἀρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025.
- [ΠΠ21] Παν. Παπαδημητρίου, *Αὐθεντική Λειτουργική Παράδοση (Ἀσματικό Τυπικό, Ἀρχέγονες Διατάξεις) ἢ Ἀντικουαριανισμός (Antiquarianism)*; [PDF], 19/5/2025. Δημοσιεύτηκε στόν Ὁρθόδοξο Τύπο μέ τίτλο: «Αὐθεντική Λειτουργική Παράδοση ἢ Ἀντικουαριανισμός (Antiquarianism);», ἀρ. φύλλων 2544 - 2545, 30/5/2025 - 6/6/2025.
- [ΠΠ22] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὅτι ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐπεύχεται, ποιεῖ τήν Ἀνάγνωση τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολάς - Εὐχές Γονυκλισίας Πεντηκοστῆς, Μεγάλου Ἁγιασμοῦ, Θείας Λειτουργίας, Μνημοσύνου, κλπ.* [PDF], 24/6/25. Δημοσιεύτηκε στόν Ὁρθόδοξο Τύπο μέ τίτλο: «Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίησε τήν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολάς», ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025.
- [ΠΠ23] Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονες Λειτουργίες τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου*, [PDF], 20/10/25. Δημοσιεύτηκε στόν Ὁρθόδοξο Τύπο μέ τίτλο: «Σύγχρονοι Λειτουργαί τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου», ἀρ. φύλλων 2562 - 2564, 24/10/2025 - 7/11/2025.
- [ΠΠ24] Παν. Παπαδημητρίου, *Νά δεχόμαστε, νά κατηχοῦμε καί νά βαπτίζουμε τοὺς μεταστρεφόμενους στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἢ ὄχι;* [PDF], β' ἔκδ., 8/1/2026. Ἡ α' ἔκδοσις, δημοσιεύτηκε στόν Ὁρθόδοξο

Τύπο με τίτλο: «Γά προβλήματα τών μεταστρεφόμενων εις τήν Ὁρθοδοξίαν», ἀρ. φύλλων 2570-2571, 19/12/2025 – 26/12/2025.

[ΠΠ25] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τήν Ἀνατολή τελείται* [PDF], 15/2/2026. Δημοσιεύτηκε στὸν *Ὁρθόδοξο Τύπο*, ἀρ. φύλλων 2582 - 2585, 20/3/2026 - 10/4/2026.

Λειτουργιολογικά Περιληπτικά μας ἄρθρα/σημειώσεις

(διαθέσιμα εἰς τὸ *Ἀναλόγιον*⁸⁹):

1. Παν. Παπαδημητρίου, *Σταματεῖστε τοὺς Πειραματισμοὺς στὴν Θεία Λατρεία, στὴν Θεία Λειτουργία, στό Τυπικόν*, α' ἔκδοσις, 29/5/2024.
2. Παν. Παπαδημητρίου, *Ἀπάντησις στὸν π. Δανιὴλ Γ. Αεράκη, γιὰ τὸ «Ὅτε μυστικά, οὔτε ψιθυριστά, οὔτε... ἀνύπαρκτα»*, α' ἔκδοσις, 11/6/2024.
3. Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ Αναφορὲς τῆς Θ. Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Αγίου Ιακώβου - Μία ἐρευνα γιὰ τὴν κοινὴ τους καταγωγὴ (John R. K. Fenwick, OCA 240, 1992)*, 4/10/2025.

Βιβλία μας

ΤΟ ΑΘΕΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΑΝΑΤΟΛΗ ΣΕ ΔΥΣΗ, ΤΗΝ ΩΡΑ ΤΗΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ, Β' ἔκδοσις, 23/4/2024.

(<https://analogion.gr/katapetasma>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΟΡΘΟΥ ΕΝΟΡΙΩΝ, Α' ἔκδοσις, Ἄθως, 2008, ISBN 978-960-6677-37-3.

(<https://analogion.gr/typikon/toe>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΝΟΡΙΩΝ Τόμος Α' – Ὁρθρος καθημερινῶν ἐὰν τύχει Ἅγιος μὴ ἑορταζόμενος, Γ' ἔκδοσις, 2022, ISBN 978-618-84650-4-6.

(<https://analogion.gr/typikon/enorion>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΝΟΡΙΩΝ, Τόμος Β' – Ὁρθρος καθημερινῶν ἐὰν τύχει Ἅγιος ἑορταζόμενος, Β' ἔκδοσις, 2022, ISBN 978-618-84650-1-5.

(<https://analogion.gr/typikon/enorion>)

Ο ΓΕΡΩΝ ΕΥΔΟΚΙΜΟΣ ΜΟΝΑΣΤΕΡΛΗΣ, Δ' ἔκδοσις, 2022, ISBN: 978-618-84650-2-2.

(<https://analogion.gr/gerontas-evdokimos>)

Τέλος, καὶ τῷ Θεῷ, δόξα πάντων ἕνεκεν